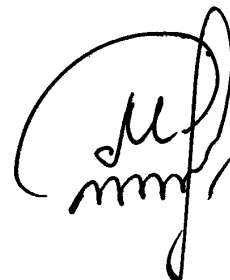

**ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

СЕМЕНИШИН МИКОЛА ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.91 (477)

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАПОБІГАННЯ
ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ)**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому юридичному інституті МВС України, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
БЕСЧАСТНИЙ Віктор Миколайович,
Конституційний Суд України,
керівник секретаріату.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
ГОЛОВКІН Богдан Миколайович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, завідувач
кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права;

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
ДЖУЖА Олександр Миколайович,
Національна академія внутрішніх справ,
головний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності;

доктор юридичних наук, професор
КУЛИК Олександр Георгійович,
Державний науково-дослідний інститут
МВС України, завідувач науково-
дослідної лабораторії кримінологічних
досліджень та проблем запобігання
злочинності.

Захист відбудеться 26 лютого 2021 року о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.732.01 Державного науково-дослідного інституту МВС України за адресою: 01011, м. Київ, пров. Євгена Гуцала, 4а.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного науково-дослідного інституту МВС України за адресою: 01011, м. Київ, пров. Євгена Гуцала, 4а.

Автореферат розіслано 25 січня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.А. Плугатар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від загроз злочинних посягань – найбільш пріоритетне завдання всіх інститутів державної влади в Україні. З лютого 2014 року наша держава перебуває в стані неоголошеної війни з Російською Федерацією (РФ), яка здійснює військову агресію в окремих регіонах Донецької та Луганської областей. 14 квітня 2014 року Рада національної безпеки та оборони України розпочала антитерористичну операцію, спрямовану на боротьбу з діяльністю незаконних російських і проросійських збройних формувань. З 30 квітня 2018 року Антитерористичну операцію було переформатовано в операцію Об'єднаних сил (далі – ООС), причому управління від Служби безпеки України передано до Об'єднаного оперативного штабу Збройних сил України. Проведення операції передбачено Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (2018).

Зона бойових дій на Сході України на сьогодні залишається одним з основних джерел надходження в незаконний обіг вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин. Крім того, наявність неконтрольованої ділянки державного кордону з РФ створює сприятливі умови для функціонування каналів постачання наркотиків, контрабанди, торгівлі людьми тощо. Впродовж 2014–2019 років на території Донецької області внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) 16344 злочини корисливо-насильницької спрямованості, а на території Луганської області за аналогічний період часу – 5965 таких злочинів. Серед них варто виокремити тероризм, який перетворився на потужну динамічну зброю, інструмент і навіть технологію, яку використовують проти влади, суспільства й людства загалом. Злочини, пов'язані з терористичною діяльністю, щороку стають дедалі організованішими та жорстокішими. За останні п'ять років зареєстровано понад 10 тис. терористичних актів й виявлено на території проведення ООС 94 організовані групи і злочинні організації терористичного спрямування¹.

Водночас на фоні загального зменшення кількості облікованих злочинів відбулося помітне зниження показників запобігання злочинам (кількість направлених до суду обвинувальних актів відповідної категорії проваджень у 2019 р. зменшилася на 10,8 %, а показник розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів коливається в межах від 20 до 40 %). Такі корисливо-насильницькі злочинні прояви в районі проведення ООС є одними з найпоширеніших та характеризуються корисливою мотивацією й насильницьким способом учинення, а кримінальна ситуація в цих районах залишається доволі складною і

¹ Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України): аналітичний огляд. Київ: ДНДІ МВС України, 2019. 88 с.; Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

потребує здійснення подальших заходів щодо забезпечення контролю за злочинністю та запобігання їй.

Однією з умов розбудови України як демократичної правової держави європейського зразка є якісне оновлення системи кримінальної юстиції, інституції якої здатні забезпечити охорону прав і свобод людини, боротьбу зі злочинністю, захист інтересів суспільства та держави, в тому числі передбаченими законом засобами поліцейської діяльності. Під час реалізації Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України (2012) докорінно змінено модель кримінального провадження, правовий статус його учасників, процесуальну форму досудового розслідування та судочинства загалом. У зв'язку з приведенням кримінального процесуального законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів, особливої актуальності набуває ґрунтовне дослідження правових механізмів функціонування підрозділів Національної поліції (далі – НП) України, на які, згідно з компетенцією, покладено завдання щодо запобігання, виявлення та припинення переважної більшості (понад 95 %) усіх зареєстрованих у державі злочинів, запобігання найнебезпечнішим проявам корисливо-насильницької та організованої злочинності.

Найбільш універсальна сукупність заходів щодо виявлення, теоретичного осмислення та практичного усунення детермінантів учинення корисливо-насильницьких злочинів, а також пов'язаних з ними правопорушень, входить до кримінологічного запобігання в межах кримінологічної політики. Така діяльність повинна стати самостійним елементом політики у сфері боротьби зі злочинністю, що тісно пов'язана з іншими елементами – кримінально-правовою, кримінальною процесуальною, кримінально-виконавчою діяльністю, та знайде своє відображення в Концепції кримінологічної безпеки на території Донецької та Луганської областей, сутність якої полягатиме в захисті прав і свобод кожної людини на цих територіях, як кінцева мета та найвищий сенс правоохоронної політики, і передбачатиме розв'язання проблем забезпечення національної безпеки.

Саме тому державна політика України щодо забезпечення національної безпеки формує перед кримінологічною наукою нові завдання, які потребують теоретичного та практичного дослідження. Побудова демократичної правової держави неможлива без запобігання злочинам у всіх сферах суспільного життя. Руйнівні процеси, які взяли гору в період переходу до ринкової економіки нашої країни, військова агресія РФ на Сході України різко посилили процес соціальної незахищеності населення, про що свідчить зростання кількості тяжких та особливо тяжких корисливо-насильницьких злочинів.

Пошук шляхів удосконалення кримінологічних засад запобігання злочинам набув доктринального осмислення в працях різних поколінь учених радянського та сучасного періодів, зокрема Ю. М. Антоняна, М. М. Бабаєва, А. А. Бабенка, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, В. М. Бесчастного, В. В. Василевича, М. Г. Вербенського, А. А. Вознюка, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, С. Ф. Денисова, О. М. Джужі, А. І. Долгової, В. М. Дрьоміна, О. О. Дудорова, Г. П. Жаровської, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського,

В. П. Ємельянова, О. Г. Кальмана, І. І. Карпеця, О. М. Кваші, М. Г. Колодяжного, О. Є. Користіна, М. В. Корнієнка, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, Н. В. Кулакової, О. Г. Кулика, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, М. І. Мельника, В. А. Мисливого, Є. С. Назимка, А. А. Небітова, Ю. В. Орлова, О. П. Рябчинської, А. В. Савченка, Є. Д. Скулиша, В. В. Тіщенко, В. В. Чернея, В. І. Шакуна, О. Ю. Шостко, О. Н. Ярмиш, Н. М. Ярмиш та інших.

Праці згаданих учених мають фундаментальний характер і складають підґрунтя для подальшого наукового пошуку. Однак в умовах докорінних змін законодавства та правозастосовної практики концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС, зокрема в новоствореній і багаторівневій структурі діяльності НП України, набули особливого цільового значення та потребують окремого комплексного дослідження, результатом якого мають стати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вирішення наявних проблем реалізації невід'ємної кримінологічної функції та вдосконалення відповідних положень кримінального, кримінального процесуального й оперативно-розшукового законодавства.

Зазначені обставини й зумовили обрання теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 287/2015) та зобов'язань, узятих Україною на виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Плану заходів з її імплементації, Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, для захисту прав і свобод людини та громадянина, інтересів приватного сектору, суспільства та держави від загроз організованої злочинної діяльності, в тому числі Дохійської декларації про включення питань запобігання злочинності та кримінального судочинства до ширшого порядку денного ООН з метою вирішення соціальних та економічних проблем і сприяння забезпеченню верховенства права на національному й міжнародному рівнях, а також участі громадськості (Тринадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Катар, Доха, 2015 р.); Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України № 5/2015); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України № 501/2015), Концепції боротьби з тероризмом (Указ Президента України № 230/2013), Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України № 275/2015), а також згідно з тематикою науково-дослідних робіт Донецького юридичного інституту МВС України на 2015–2018 роки «Актуальні питання протидії злочинності на сучасному етапі розвитку української держави» (№ 0111U0011288) та «Теоретико-прикладні основи забезпечення якості кримінального законодавства у сфері боротьби зі злочинністю» на 2017–2020 роки (№ 0116U006148).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Донецького юридичного інституту МВС України (протокол засідання від 25.09.2019 № 1),

розглянута та схвалена координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України (п. 620 Переліку тем дисертаційних досліджень з юридичних наук за 2019 рік).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної проблеми запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами НП України на території проведення ООС за допомогою кримінологічних засобів, що полягає у формуванні цілісної концепції з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- з'ясувати сучасний стан наукових досліджень проблем запобігання корисливо-насильницьким злочинам;
- розкрити методологічний інструментарій дослідження проблеми запобігання злочинам НП України;
- систематизувати наукові підходи до визначення корисливо-насильницької злочинності та її ознак;
- окреслити історико-правову генезу кримінальної відповідальності за вчинення корисливо-насильницьких злочинів в Україні;
- розкрити особливості зарубіжного досвіду діяльності правоохоронних органів щодо запобігання корисливо-насильницьким злочинам;
- охарактеризувати стан, структуру та динаміку корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються на території Донецької та Луганської областей;
- виокремити детермінанти, що впливають на вчинення корисливо-насильницьких злочинів на території проведення ООС;
- визначити кримінологічно значущі ознаки осіб та організованих злочинних об'єднань, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини на території проведення ООС;
- проаналізувати та розкрити віктимологічні ознаки й властивості жертв корисливо-насильницьких злочинів на території проведення ООС;
- оцінити запобігання органами та підрозділами НП України корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС як засіб забезпечення національної безпеки держави;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення діяльності органів і підрозділів НП України при запобіганні корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС;
- визначити організаційне забезпечення діяльності органів і підрозділів НП України при запобіганні корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС;
- сформулювати концептуальне бачення загальносоціальних заходів запобігання корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС;
- розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання органами і підрозділами НП України корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС;

- запропонувати індивідуально-профілактичні заходи запобігання органами і підрозділами НП України корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС;
- сформулювати пріоритетні напрями вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності НП України щодо запобігання корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС;
- розкрити специфіку взаємодії НП України з іншими правоохоронними органами і громадськістю при запобіганні корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС;
- запропонувати віктимологічні заходи запобігання корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС.

Об'єкт дослідження – корисливо-насильницька злочинність як негативне соціальне явище, а також діяльність НП України щодо запобігання її кримінально караних виявів на території проведення ООС.

Предмет дослідження – теорія та практика запобігання органами та підрозділами Національної поліції України корисливо-насильницьким злочинам (за матеріалами операції Об'єднаних сил).

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею задач використовувались загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема *системно-структурний* – для аналізу корисливо-насильницької злочинності та запобігання їй як цілісної теоретико-прикладної проблеми в межах усієї роботи (розділи 1–5); *історико-правовий* – у процесі розкриття генезису ключових етапів становлення та розвитку досліджуваного явища, сучасного стану наукових досліджень, законодавства й правозастосовної практики (підрозділи 1.1, 1.3, 1.4); *формально-логічний* – з метою надання кримінально-правової та кримінологічної характеристики корисливо-насильницьких злочинів на території проведення ООС (розділ 2); *компаративістський* – для виявлення особливостей запобігання корисливо-насильницьким злочинам в Україні та зарубіжних країнах, а також оцінки можливостей впровадження іноземного досвіду у вітчизняну правозастосовну практику (підрозділ 1.5, розділи 3–4); *контент-аналіз* – під час опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (підрозділи 2.1–2.3, 4.2, 4.3, 5.2, 5.3); *моделювання* – при формулюванні висновків до розділів і загальних оцінок, а також пропозицій щодо вдосконалення кримінологічного запобігання та практики його застосування (розділи 1–5); *логіко-нормативний* – для аналізу законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів з питань запобігання корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС органами і підрозділами НП України (підрозділи 3.1, 3.2, 4.1, 5.1); *психологічні* методи (опитування, тестування, експерименти) надали змогу виявити особливості особи-злочинця та жертви злочинного посягання (підрозділи 2.1, 2.3, 2.4, 5.4); *соціологічні* методи (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – з метою вивчення думок різних категорій респондентів з проблемних питань дослідження та з'ясування соціальної результативності відповідних правових норм й організаційних заходів

(розділи 4–5); *статистичний* метод – для здійснення аналізу зібраних емпіричних даних, а також офіційної статистичної звітності (підрозділи 2.1, 2.3, 4.2, 5.2).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані дані загальнодержавної та відомчої статистичної звітності щодо роботи органів НП України за 2014–2019 рр.; зведені дані вивчення 582 кримінальних проваджень, відкритих за ознаками ст. ст. 115, 146, 146-1, 149, 186, 187, 189, 257, 258, 289 Кримінального кодексу (далі – КК) України впродовж 2014–2019 рр. на території Донецької та Луганської областей, а також 611 вироків, винесених судами України щодо злочинів відповідної категорії в зазначений період; узагальнені результати опитувань 280 працівників підрозділів кримінальної поліції, 240 слідчих ГУНП в Донецькій та Луганській областях, 85 прокурорів, які виконували функції процесуальних керівників у кримінальних провадженнях підслідних органам поліції в Донецькій та Луганській областях. Використано також аналітичні узагальнення МВС України, НП України, Офісу Генерального прокурора, Верховного Суду, Державної судової адміністрації України, низки міжнародних організацій, а також результати багаторічного вивчення оперативно-розшукової, слідчої та судової практики з урахуванням значного досвіду роботи автора в правоохоронній сфері й безпосередньо в оперативних підрозділах НП різного управлінського рівня.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням теоретичних, правових, організаційних та праксеологічних засад запобігання корисливо-наси́льницьким злочинам органами і підрозділами НП України за матеріалами ООС. На основі критичного опрацювання доктринальних положень теорії кримінології, кримінального права, оперативно-розшукової діяльності (ОРД), кримінального процесу, аналізу законодавства та правозастосовної практики сформульовано висновки, що дають змогу розв'язати низку фундаментальних і прикладних проблем діяльності органів і підрозділів НП України, пов'язаних з використанням ними власного кримінологічного потенціалу запобігання злочинам, забезпечення слідчо-оперативного реагування на корисливо-наси́льницькі кримінальні правопорушення. Найсуттєвішими з них є такі:

вперше:

- виокремлено основні етапи розвитку корисливо-наси́льницької злочинності в Україні та генезис кримінологічних поглядів на цей соціально-правовий феномен у світовому й вітчизняному вимірах, а на цій основі – ключові тенденції його прогнозованого розвитку на території Донецької та Луганської областей, зокрема виявлено кореляційні зв'язки між інтенсивністю військових процесів і негативними показниками динаміки злочинності;

- розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики корисливо-наси́льницьких злочинів на території проведення ООС з виокремленням відомостей про стан, структуру й динаміку кримінально караних діянь цієї категорії, причини та умови, які сприяють їх вчиненню, соціально-психологічних ознак правопорушників (учасників організованих груп, злочинних організацій,

банд, інших формувань) і потерпілих, а також наведено кореляційні зв'язки між окремими елементами, зокрема доведено зв'язок поведінки потерпілих зі ступенем латентності злочинів та ефективністю вжитих заходів запобігання;

– з'ясовано місце запобігання корисливо-насильницькій злочинності в системі забезпечення національної безпеки країни, що полягає в реалізації на міжнародному, загальнодержавному, регіональному та відомчому (міжвідомчому) рівнях комплексу правових, організаційних та практичних заходів з метою системного кримінологічного аналізу цього явища, виявлення та усунення детермінантів, які сприяють вчиненню окремих правопорушень, викриття осіб (їх об'єднань), які вчиняють злочини, припинення злочинних дій на стадіях підготовки або замаху, а також відвернення (мінімізації) їх негативних наслідків для громадян, суб'єктів господарювання й держави шляхом відшкодування завданих збитків, відновлення порушених прав;

– з метою належного кримінологічного забезпечення запобігання корисливо-насильницьким злочинам на території ООС обґрунтовано необхідність ухвалення Закону України «Про запобігання злочинам»; прийняття Державного комплексного плану запобігання злочинам в Україні; прийняття Комплексного цільового плану запобігання корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС; впровадження методичних рекомендації щодо напрямів діяльності органів і підрозділів Національної поліції України в запобіганні корисливо-насильницьким злочинам;

– обґрунтовано необхідність віднесення до повноважень Департаменту захисту інтересів суспільства і держави Національної поліції України здійснення оперативно-розшукової профілактики корисливо-насильницьких злочинів у тісній взаємодії з підрозділами кримінального аналізу. Доведено, що в такій взаємодії слід випробувати саму ідею оперативно-розшукової профілактики корисливо-насильницьких злочинів, відпрацювати форми і методи цієї роботи в сучасних умовах діяльності НП України;

– з огляду на виявлені тенденції розвитку криміногенних явищ і процесів, здійснено прогноз перспективних змін криміногенної ситуації в найближчі п'ять років з розробленням проєктів Положення про систему індикаторів (показників) оцінювання стану національної безпеки України (сфера відповідальності МВС України) на території проведення ООС, Концепції забезпечення кримінологічної безпеки на території Донецької та Луганської областей;

– концептуально доведено доцільність розвитку в Україні моделі поліцейської діяльності, керованої аналітикою («Intelligence Led Policing») як окремого стратегічного напрямку вдосконалення інформаційного забезпечення та аналітичної роботи аналізу великих масивів даних та оперативної інформації з науковим обґрунтуванням шляхів її поетапного впровадження в діяльність органів і підрозділів НП України;

– розроблено Концепцію забезпечення кримінологічної безпеки на території Донецької та Луганської областей, яка визначає візію та перспективи забезпечення національної безпеки, стратегічні цілі боротьби зі злочинністю, шляхи досягнення та дії щодо їх реалізації;

удосконалено:

– наукове визначення «корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення» як антисоціальне явище й відносно масове суспільно-небезпечне збагачення, що проявляється у вчиненні корисливих кримінальних проступків і злочинів, поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування насильства;

– періодизацію розвитку кримінальної відповідальності за корисливо-насильницькі злочини в Україні та розподіл їх, залежно від криміналізації суспільно небезпечних діянь у національному кримінальному законодавстві;

– підходи до розмежування та конкретизації завдань і функцій державних органів, які уповноважені запобігати корисливо-насильницькій злочинності, з визначенням на основі європейського досвіду та міжнародної практики головного суб'єкта у загальнодержавній структурі, а також законодавчим врегулюванням віднесення інших суб'єктів до переліку органів, які беруть участь у боротьбі з організованою корисливо-насильницькою злочинністю на території проведення ООС;

– систематизацію детермінантів, що сприяють вчиненню корисливо-насильницьких злочинів на території проведення ООС, обумовлюють активність у ній організованих злочинних угруповань, впливають на віктимізацію потерпілих шляхом розподілу на політичні, соціально-економічні, організаційно-правові (макро-, мікрорівень) та морально-психологічні (особистісний рівень);

– організаційні засади ефективної реалізації органами і підрозділами НП України заходів запобігання корисливо-насильницькій злочинності на території проведення ООС, а саме запровадження єдиної автоматизованої системи обліку членів організованих злочинних угруповань, що перебувають на території України; нових критеріїв та системи оцінювання результатів такої діяльності, принципів добору, комплектування та підготовки працівників поліції;

дістало подальший розвиток:

– рекомендації щодо запровадження новітніх методів управління ризиками, оцінки загроз та впливу корисливо-насильницької злочинності на суспільно-політичні й соціально-економічні процеси на території Донецької та Луганської областей, з метою вжиття запобіжних заходів для їх локалізації та мінімізації можливих негативних наслідків;

– наукове бачення шляхів удосконалення статистичної звітності правоохоронних органів з обліку злочинів, що стосуються корисливо-насильницької злочинності на території проведення ООС, відповідних обліків органів судової влади щодо результатів розгляду судами кримінальних проваджень за правопорушеннями цієї категорії;

– кримінологічна характеристика осіб, організованих злочинних угруповань, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини на території проведення ООС та віктимологічні ознаки й властивості жертв таких посягань;

– підходи щодо створення дієвого механізму недопущення зв'язків між організованими корисливо-насильницькими злочинними угрупованнями та особами, які сприяють терористичній діяльності, підриву суверенітету й територіальної цілісності України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження є конкретним внеском як у кримінологічну науку, так і практику запобігання злочинам, оскільки сприяють удосконаленню правових та організаційних засад діяльності НП України. Викладені в роботі висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані в:

законотворчій діяльності – шляхом запровадження правових стандартів у новій редакції проекту змін та доповнень до Закону України «Про запобігання злочинам», запропонованої Концепції забезпечення кримінологічної безпеки на території Донецької та Луганської областей, а також змін і доповнень до кримінального законодавства (лист Донецького юридичного інституту МВС України до Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності № 3166 від 12.08.2020);

діяльності правоохоронних органів – при розробленні й удосконаленні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання корисливо-насилюницьким злочинам органами та підрозділами НП України, захисту жертв злочинів та забезпечення відшкодування заподіяної ними шкоди (акт впровадження у діяльність ГУНП в Луганській області від 30 липня 2020 року);

освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінального процесуального права, ОРД, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників НП України (акти впровадження в освітній процес та науково-дослідну діяльність Донецького юридичного інституту МВС України від 17 липня 2020 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У статті, написаній у співавторстві з С. С. Вітвіцьким та С. О. Бичіним розроблено загальнотеоретичний підхід до кримінологічної характеристики детективної діяльності крізь призму запобігання корисливо-насилюницьким злочинам. Власні теоретичні розробки здобувача в опублікованій у співавторстві статті становлять більше 50 %. Наукові положення і результати кандидатської дисертації повторно на захист докторської дисертації не виносяться.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах, панельних дискусіях зокрема: «Актуальні питання забезпечення публічної безпеки, порядку в сучасних умовах: поліція та суспільство – стратегії розвитку та взаємодії» (Маріуполь, 18 травня 2018 р.); «Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення» (Маріуполь, 15 червня 2018 р.); «Україна і Європейський Союз: сучасні тенденції співпраці» (Маріуполь, 16 травня 2019 р.); «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні»

(Маріуполь, 22 травня 2019 р.); «Дотримання прав людини і громадянина на території проведення операції Об'єднаних сил (до Дня Національної поліції України)» (Маріуполь, 12 липня 2019 р.); «Кримінологічна безпека населених пунктів» (Маріуполь, 31 липня 2020 р.); «Забезпечення правопорядку в умовах коронакризи» (м. Харків, 23–24 вересня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 38 наукових працях, серед яких монографія, 22 статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук та міжнародних наукометричних баз, 7 тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях та круглих столах, 8 праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, що містять 18 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (552 найменування на 53 сторінках) та восьми додатків на 81 сторінці. Повний обсяг дисертації становить 623 сторінки, із них основний текст дисертації – 460 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх впровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, в яких відображено основні положення роботи.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України» складається з п'яти підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки проблем запобігання корисливо-насильницьким злочинам в Україні»* проведено ретроспективний аналіз відповідних наукових доктрин у працях представників найвідоміших кримінологічних шкіл, низки західноєвропейських країн та США (Є. Алауханов, Р. Гассер, Г. Гентіг, Г. Еленбергер, А. Долгова, В. Кудрявцев, В. Лунєєв, М. Міненко, Б. Мендельсон, В. Мінська, К. Міядзява, В. Нагель, Д. Рівман, Л. Франк, С. Шафер, Г. Шнайдер). Зосереджено увагу на актуальних у різні періоди розвитку законодавства та правоохоронної практики незалежної України підходах до вивчення проблем корисливо-насильницької злочинності (В. Батиргарєєва, В. Борисов, В. Василевич, О. Гурстієва, С. Денисов, О. Ігнатов, В. Куц, Н. Кулакова, Л. Лісніченко, М. Маршуба, Д. Петров, В. Семененко, О. Юрченко та інші).

Теоретичною основою дослідження стали наукові доробки В. Голіни, О. Джужі, А. Закалюка, О. Костенка, О. Литвинова, а також монографічна праця Б. Головкина «Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні» (2011), в якій вперше

у вітчизняній кримінології створено цілісне наукове уявлення про корисливу насильницьку злочинність як негативне явище суспільного життя.

Вагомий науковий вклад згаданих вчених у розроблення зазначеної проблематики є беззаперечним, проте їх дослідження об'єктивно обмежувалися попередніми періодами розвитку законодавства та правозастосовної практики, стосувалися переважно працівників міліції, а деякі з них містили гриф «таємно». У значній кількості розроблень не враховано проблеми практики запобігання цим злочинам, що виникли в умовах військових дій на Сході країни, застосування нового кримінального процесуального законодавства та організаційно-структурних перетворень у системі МВС України.

Автор дійшов висновку, що сьогодні нові виклики й загрози, які постали перед Україною з початку 2014 року, мають довготривалий характер. В умовах військової агресії РФ та широкого спектру її впливу на національну безпеку України особливого значення набуває завершення формування сектору безпеки й оборони та його подальший розвиток. Оновлені Стратегія національної безпеки України (2015), Воєнна доктрина держави (2015) та Закон України «Про національну безпеку України» (2018) визначили основні напрями відповідної реформи. Поряд з науковим підходом до узагальнення з наукової точки зору знань про закономірності та тенденції розвитку такої злочинності, її причин і умов, характеристики особи корисливо-насильницького злочинця, механізму детермінації й генезису злочинної поведінки обґрунтовано доцільність впровадження Концепції кримінологічної безпеки на території Донецької та Луганської областей.

У підрозділі 1.2 *«Методологія дослідження проблеми запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України»* у контексті загальної діалектичної методології розглянуто сукупність статистичних, правових, соціологічних та психологічних методів, які використовуються при проведенні кримінологічних досліджень.

Методики суцільного та вибіркового статистичного дослідження застосовані при вивченні кількісно-якісних показників ступеня криміналізації, закономірностей розвитку типових криміногенних корисливо-насильницьких ситуацій, аналізу різних масивів даних про стан злочинності.

Соціологічний інструментарій включає в себе результати проведених методами анкетування та інтерв'ювання опитувань різних категорій респондентів (населення, окремих категорій громадян, жертв злочинів, правоохоронців у Донецькій та Луганській областях), у тому числі вивчення думок експертів; особистих спостережень; вивчення документів (відеоматеріалів, повідомлень ЗМІ та мережі інтернет).

Психологічні методи (опитування, тестування, експерименти) надали змогу визначити особливості психічних процесів і станів, виявити соціальні установки та орієнтації, особистісні властивості злочинця і жертви, що впливають на їх поведінку в конкретній криміногенній ситуації. Для дослідження особливостей ціннісної, вольової й емоційної сфер регуляції поведінки злочинців використано набір таких психологічних тестових методик, як: «Діагностика реальної

структури ціннісних орієнтацій особистості» (С. Бубнов), «Вольові якості особистості» (М. Чумаков), «Схильність до афективної поведінки» (В. Бойко), «Самооцінка мотивації схвалення» (Д. Марлоу); «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич); «Сходинки самооцінки»; «Патохарактерологічний діагностичний опитувальник» (О. Лічко); «Незакінчені речення» (модифікація «Бачення сімейних відносин»); «Структура особистості та колірний тест М. Люшера»; «Визначення типу професій» (Є. Клімова).

Наголошено на доцільності використання при проведенні кримінологічних досліджень синергетичного (для аналізу підсистем, які функціонують за власними законами та характеризують злочинця і жертву на всіх етапах реалізації злочинного наміру) і компаративістського (пошук найкращого зарубіжного досвіду) підходів.

У підрозділі 1.3 «Наукові підходи до визначення корисливо-насильницької злочинності та її ознак» доведено, що корисливо-насильницькі злочини становлять найнебезпечнішу групу посягань, оскільки посягають на такі об'єкти кримінально-правової охорони як власність і особа. Посягання на особу при вчиненні корисливо-насильницьких злочинів є засобом досягнення корисливої мети для заволодіння майном, правом на нього, примушування до вчинення інших дій майнового характеру.

Наголошено, що в умовах військової агресії РФ, суттєвого збільшення в незаконному обігу кількості засобів ураження відбувається зростання рівня особливо тяжких злочинів терористичного спрямування. Збройна агресія РФ проти України повсякчас трансформується, пристосовуючись до нинішніх умов. І збройна агресія, і тероризм породжують страх як елемент масових потрясінь, який може набувати форми паніки. У цьому контексті тероризм на Сході України необхідно розглядати як засіб психологічного впливу, обов'язковими компонентами якого є наявність організаційно-управлінської структури, маніпулятивний характер впливу, застосування високотехнологічних удосконалених засобів для досягнення мети, високий ступінь суспільної небезпеки, на підставі чого його визначають як форму вияву війни, що має на меті провокування негативного суспільного резонансу, нагнітання паніки, за допомогою чого, так звані «ДНР» і «ЛНР» (по суті, терористичні організації) впливають на органи влади.

Нині тероризм перетворився на потужну динамічну зброю, інструмент і навіть технологію, яку використовують проти влади, суспільства й людства загалом. Злочини, пов'язані з терористичною діяльністю, стають жорстокими, корисливими та організованішими.

До корисливо-насильницьких злочинів віднесені: умисне вбивство з корисливих мотивів (ст. 115 КК України), незаконне позбавлення волі або викрадення людини з корисливих мотивів (ст. 146 КК України); насильницьке зникнення (ст. 146-1 КК України); торгівля людьми (ст. 149 КК України); насильницький грабіж (ст. 186 КК України), розбій (ст. 187 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), бандитизм, учинений з метою заволодіння майном чи правом на нього (ст. 257 КК України). До корисливо-насильницьких

злочинів певною мірою можна зарахувати й інші умисні насильницькі злочини, що мають корисливу мотивацію, створюють резонанс у суспільстві, зокрема терористичний акт (ст. 258 КК України), незаконне заволодіння транспортним засобом насильницьким шляхом (ст. 289 КК України).

У підрозділі 1.4 «Історико-правова генеза кримінальної відповідальності за вчинення корисливо-насильницьких злочинів в Україні» встановлено, що історичний розвиток законодавства, яким регламентовано кримінальну відповідальність за корисливо-насильницькі злочини включає такі періоди: перший період з 911 р. до 1267 р. (період Давньоруської держави) – період Київської Русі та феодальних земель, характеризується відсутністю чіткого закріплення терміну «грабіж», «розбій», «бандитизм», але виокремленням виду татби – явне відбирання чужої речі; другий період з 1268 р. до 1846 р. – перебування України у складі Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Російської імперії, характеризується слабким (або першою спробою) виділенням дефініцій грабежу й розбою та відокремленням його від татби і грабежу; третій період з 1846 р. до 1917 р. (імперський період), характеризується перебуванням України в складі Австро-Угорської й Російської імперій; четвертий період з 1917р. до 2001 р. (Радянсько-Український період) - період національно-визвольних змагань, радянського часу й становлення незалежності України; п'ятий період з 2001 р. і до сьогодні (сучасний період), характеризується змінами у правовому регулюванні форм власності в Україні. Поява наукових праць, у яких здійснена спроба визначення поняття «корисливо-насильницька злочинність» (Б. Головкін, О. Литвак, В. Тіщенко).

Розвиток кримінально-правових категорій корисливо-насильницьких злочинів, а також кримінальної відповідальності за такі діяння є вагомим досвідом попередніх поколінь, який слід застосовувати як конструктивний засіб формування сучасного кримінального законодавства й ефективного захисту суспільства від злочинних посягань, охорони громадської безпеки.

У підрозділі 1.5 «Зарубіжний досвід діяльності правоохоронних органів у запобіганні корисливо-насильницьким злочинам» дослідницьку увагу зосереджено на досвіді зарубіжних партнерів у сфері запобігання організованій корисливо-насильницькій злочинності.

Узагальнено британський досвід запобігання організованій корисливо-насильницькій злочинності, що передбачає цілеспрямований вплив на її причини й умови та займає важливе місце в системі заходів, спрямованих на зміцнення законності й правопорядку в сучасній Великобританії. Британська політика, іменована «закон і порядок», включає широкий комплекс заходів соціального, правового, організаційного й фінансового характеру, спрямованих на зміцнення громадської безпеки, здійснення контролю над злочинністю, зменшення масштабів організованої злочинності, зниження почуття страху перед злочинністю.

Обґрунтовується доцільність запровадження окремих напрямів американського досвіду запобігання цьому виду злочинності. У США боротьба з організованою злочинністю здійснюється безпосередньо федеральними

поліцейськими підрозділами (об'єднаннями «Ударні сили»), територіальна юрисдикція яких охоплює всю країну. Важливе значення має створення в міських поліцейських управліннях спеціалізованих підрозділів з боротьби з організованою злочинністю.

Також проаналізовано японський досвід запобігання організованим корисливо-насильницькій злочинності. Відмічено, що організована злочинність у Японії поєднує в собі риси традиційного японського й сучасного американського злочинного світів. Мафія в Японії («якудза», «борьокудан») невіддільна від економічного й політичного життя, вона пов'язана з великим бізнесом. Аналізується система заходів з ослаблення діяльності «борьокудан», яка включає три довгострокові кампанії поліцейської діяльності: прямий (адміністративний і карний) наступ на незаконну діяльність; ефективне виконання «антиборьокуданного закону»; кампанію, спрямовану на викорінення «борьокудан» із суспільства. Особливістю японських заходів запобігання корисливо-насильницькій злочинності є традиційна для японської карної політики позасудова, соціальна складова, прагнення до примирення, неюридичного вирішення конфліктів.

Суть японської моделі запобігання корисливо-насильницькій злочинності полягає в профілактиці злочинності як первинній, так і вторинній, у соціалізації і ресоціалізації делінквентної поведінки. Важливий фактор, що обумовлює можливість збереження такої спрямованості запобіжного впливу, – активне і вдале використання загально-соціальних заходів контролю над злочинністю. Основи використання таких заходів забезпечують збереження в японському суспільстві неформальних ціннісних орієнтацій, що дозволяють у широких масштабах залучати населення до діяльності щодо контролю над злочинністю.

З огляду на японський досвід доводиться доцільність проведення порівняльно-кримінологічних досліджень у напрямі з пошуку шляхів поєднання національних особливостей правового менталітету із загальносвітовими цінностями. Запропоновано організаційно-практичні заходи, що дозволяють здійснити пряму рецепцію японського досвіду в діяльність державних органів України.

Приділено увагу системі запобігання корисливо-насильницькій злочинності серед дітей. Основу системи запобігання злочинам, вчинених дітьми, в багатьох зарубіжних країнах становлять як спеціалізовані профілактичні установи, так й органи та установи системи ювенальної юстиції. Аналіз досвіду запобігання корисливо-насильницьким злочинам у зарубіжних країнах (Англія, Канада, Нідерланди, США, Швейцарія) дозволив виділити напрями проведення ефективних заходів запобігання, зокрема: структурний – пов'язує здійснення ефективних заходів запобігання кримінальним правопорушенням з проведенням значних соціально-економічних перетворень у суспільстві; психологічний – визнає вирішальне превентивне значення впливу на особу потенційного правопорушника, а також осіб, які вже вчиняли правопорушення (з метою запобігання рецидиву); ситуаційний – вирішальна роль надається впливу на соціальні та фізичні фактори зовнішнього середовища, сукупність яких створюють сприятливу ситуацію для кримінальних проявів.

На основі узагальнення зарубіжного досвіду, рекомендацій Європейського Союзу, документів ООН та ЮНІСЕФ автором запропоновано інноваційну модель трирівневої профілактики правопорушень (у тому числі корисливо-насильницьких злочинів), що вчиняються дітьми на території Донецької та Луганської областей, яка зумовлена передусім потребою в новій, більш ефективній системі реагування на такі кримінальні правопорушення та їх профілактики з урахуванням мінімізації покарання.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються на території проведення операції Об'єднаних сил» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Сучасний стан, структура та динаміка корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються на території Донецької та Луганської областей»* визначено кількісні та якісні показники цього сегменту злочинності. Найбільша кількість вбивств на території Донецької області спостерігалася в 2014 р. (2377) та 2015 р. (1418), однак таке зростання відбулося за рахунок вбивств, пов'язаних з проведенням АТО. Аналогічна ситуація спостерігається і по реєстрації вбивств на території Луганської області, а саме у 2014 р. (280) та 2015 р. (74). Починаючи з 2016 р. (230), спостерігається значний спад реєстрації вбивств на території Донецької області. Ця тенденція продовжується у 2017 р. (126) та 2018 р. (93). Однак у 2019 р. (106) відмічаємо зростання реєстрації вбивств до ЄРДР, порівнюючи з 2018 р. (93), на 13 або на 13,9 % більше. Така ж тенденція відмічається і в Луганській області.

Протягом 2014–2019 рр. підрозділами поліції ГУНП в Донецькій області зареєстровано 1372 кримінальних правопорушення, передбачених ст. 146 КК України (розкрито – 70), а за аналогічний період підрозділами поліції ГУНП в Луганській області внесено відомості до ЄРДР за 730 правопорушеннями (розкрито – 72); насильницьких зникнень (ст. 146-1 КК України) – 26 та 1 (не розкривалися взагалі); торгівля людьми (ст. 149 КК України) – 39 (розкрито – 25) та 18 (розкрито – 18); грабежів (ст. 186 КК України) – 4139 (розкрито – 2107) та 1418 (розкрито – 717); розбійних нападів (ст. 187 КК України) – 1733 (розкрито – 689) та 844 (розкрито – 452); вимагання (ст. 189 КК України) – 193 (розкрито – 65) та 95 (розкрито – 12); бандитизму (ст. 257 КК України) – 9 (розкрито – 7) та 2 (розкрито – 2); насильницьких незаконних заволодінь транспортними засобами (ст. 289 КК України) – 4483 (розкрито – 810) та 2348 (розкрито – 345).

Особливостями вчинення корисливо-насильницьких злочинів на території ООС є груповий характер (65 %), підготовка і планування хоча б у загальних рисах (84 %), першочергова спрямованість злочинних посягань на заволодіння грошовими коштами і валютними цінностями (82 %), «знарядійний спосіб» заподіяння смерті потерпілим (68 %), вчинення у житлі жертви (65 %). Високий рівень стійкості та конспірації, орієнтованість організаторів злочинної діяльності на максимальне розгалуження міжнародних зв'язків очолюваних ними організованих груп і злочинних організацій є системоутворювальними факторами, що нині обумовлюють відтворення на території Донецької та Луганської областей позицій організованої злочинності, що сприяють ескалації корисливості,

жорстокості й насильства, дестабілізації внутрішньої соціально-політичної ситуації. Частіше корисливо-насильницькі злочини вчиняються в темний час доби, ввечері (49 %) і вночі (20 %). Виявлено тенденції зростання кількості корисливо-насильницьких злочинів із застосуванням вогнепальної зброї.

У підрозділі 2.2 *«Детермінанти, що впливають на вчинення корисливо-насильницьких злочинів на території проведення операції Об'єднаних сил»* виокремлено та проаналізовано різні чинники розвитку країни, які впливають на відтворення (поширення) окремих видів (груп) корисливо-насильницьких злочинів. З огляду на запропоновані відомими кримінологами (О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. М. Литвинов та інші) підходи, їх диференційовано на політичні, соціально-економічні, організаційно-правові (макро-, мікрорівень) та морально-психологічні (особистісний рівень).

Військова агресія РФ проти України стала довгостроковим чинником впливу на національну безпеку нашої країни в усіх її сферах. Віднині – це частина української політичної, економічної, воєнної та соціальної реальності. Внаслідок тимчасової окупації окремих районів Донецької та Луганської областей Російською Федерацією протягом 2014 року було не тільки порушено територіальну цілісність нашої держави, а й піддано істотній деформації всю систему глобальної та регіональної безпеки, поставлено під сумнів систему міжнародного права. Найбільш високою є ймовірність переходу до довготривалої латентної форми протистояння з РФ, метою якої є дестабілізація соціально-політичної обстановки в Україні, економічне виснаження нашої країни, зрив реформ в економічній, соціальній та інших сферах діяльності держави та створення перешкод на шляху України до Європейського Співтовариства та активізації співпраці з НАТО.

Розкрито природу соціально-економічних чинників, серед яких найбільш вагомими визначаються: економічна криза; втрата історичних традицій і моральних норм, в основі яких знаходяться повага до приватної власності, чесного заробітку та фінансового бізнесу; податковий тиск; високий рівень тіньового сектору економіки, пасивне ставлення суспільства до існування кримінальної «верхівки», відсутність прозорості і чесної конкуренції. Виокремлено віктимогенний фактор, який виявляється на регіональному, інституційному та індивідуальному рівнях (жертвами корисливо-насильницької злочинності стають не лише окремі громадяни, а цілі їх групи, спільноти, суб'єкти господарювання тощо).

Організаційно-управлінські чинники характеризуються високим рівнем корупції та неефективністю засобів запобігання їй, професіоналізацією діяльності організованих злочинних угруповань, їх зрощуванням з корупцією та криміналітетом («зłodіями в законі»), відсутністю належної взаємодії та координації правоохоронних органів, недосконалістю механізму моніторингу криміногенної ситуації та її оцінки, недостатнім рівнем кваліфікації правоохоронців (цей чинник вважають головним 36 % опитаних).

До одного з головних морально-психологічних чинників віднесено корисливу мотивацію, поєднану із індивідуально-психологічною схильністю до

тяжких форм насильства. Первинним джерелом мотивування виступають актуалізовані потреби та інтереси, які задовольняються у протиправний спосіб й виступають джерелом будь-якої людської активності, як правомірної, так і протиправної (підвищена агресивність учасників організованих злочинних угруповань, їх схильність вирішувати проблеми із застосуванням насильства).

Шляхом опитування працівників органів досудового розслідування з'ясовано специфічні детермінанти, що характерні для слідчої практики, зокрема: запобігання корисливо-насильницькій злочинності не вважається пріоритетом (32 %); до підозрюваних обирають альтернативні тримання під вартою запобіжні заходи (26 %); суди, як правило, призначають покарання, не пов'язані з позбавленням волі (23 %); кримінальні провадження цієї категорії розглядають слідчі, які не мають відповідної спеціалізації (19 %).

У підрозділі 2.3 *«Характеристика осіб, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини на території проведення операції Об'єднаних сил»* проаналізовано структурні компоненти особи злочинця, встановлено соціально-демографічні, кримінально-правові та індивідуальні морально-психологічні характеристики, що позначаються на особливостях їх злочинної поведінки.

Сформовано кримінологічний портрет особи, яка вчиняє корисливо-насильницькі злочини на території проведення ООС, зокрема: це громадянин України чоловічої статі (81 %), віком від 19 до 35 років (86 %), яка отримала базову середню або спеціальну освіту (71 %), на момент вчинення злочину не навчалася і не працювала взагалі (56 %); брала участь у воєнних діях на території Донецької та Луганської областей (АТО, ООС) (73 %); періодично вживає спиртні напої (55 %); її ціннісні орієнтації та правосвідомість спрямовані на споживацький спосіб життя, повну свободу дій (44 %) та високооплачувану роботу (39 %), матеріальну забезпеченість і багатство (37 %); це людина з середнім інтелектом, абстрагованим мисленням, порушенням регуляції поведінки та інтелектуального контролю, що викликає безумовність задоволення бажань і потреб (90 %), судима (25 %), з корисливою мотивацією (98 %), яка здатна на групове вчинення злочину (65 %). У діях досліджуваних осіб зазначається все більше ознак професіоналізму, зв'язків з організованою злочинністю та злочинною субкультурою.

На підставі вивчення слідчої та судової практики з'ясовано, що більше половини корисливо-насильницьких злочинів (61 %) вчиняється в групі з використанням зброї. Характерною особливістю таких груп у зоні проведення ООС є їх склад із двох-трьох (56–74 %) або чотирьох-шести (23–39 %) осіб, як правило, раніше знайомих та незначна частка вчинення нападів у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння (менше 15 %), що пояснюється ретельним плануванням, підбором об'єктів нападу та свідчить про цілеспрямовану й вольову злочинну поведінку злочинців. Досить часто лідери і рядові члени злочинних угруповань мають нервово-психічні аномалії, патологічні риси характеру (62 %), зокрема соціальна нестабільність й ціннісно-нормативна криза у Донецькій та Луганській областях, а також воєнні дії відбиваються на психології особистості, особливо молоді, через «соціальний

невроз», яка закріплює у своїй свідомості й поведінці негативні тенденції суспільного розвитку, домінування прагматизму, спрямованість на потреби індивідуалістичного характеру, відмову від істинного гуманізму й духовності. Загальна криза, що охопила сфери функціонування держави, значною мірою деформує сприятливе середовище для морального виховання молоді, що потребує розробки концепції виховання дітей у суспільстві.

Проведено розподіл типових корисливо-насильницьких груп за характером внутрішньогрупових зв'язків співучасників та їх відношенням до злочинної діяльності на: випадкові (їх членів не пов'язує попередня домовленість; спочатку вони об'єднуються в групу з метою вчинення не тяжкого злочину, а потім їх дії набувають насильницького характеру) (23 %); епізодичні (їх члени за попередньою змовою періодично порушують публічний порядок; основа формування групи – дружні стосунки її членів) (35 %); організовані (присутній лідер; планування, готування, підшукування знарядь вчинення злочину і транспорту, розподіл ролей) (42 %).

У підрозділі 2.4 «Віктимологічні ознаки та властивості жертв корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються на території проведення операції Об'єднаних сил» на основі матеріалів слідчої і судової практики надано віктимологічну характеристику жертв (потерпілих) корисливо-насильницьких злочинів на території проведення ООС. Проведено розподіл потерпілих від корисливо-насильницьких злочинів у Донецькій та Луганській областях за віковими групами: 7 % потерпілих мали вік до 18 років; 14 % – від 19 до 25 років; 25 % – від 26 до 35 років; 30 % – від 36 до 45 років; 23 % – старше 45 років. Наведені дані свідчать про підвищену віктимність людей середнього віку, більшість потерпілих належать до вікової групи від 36 до 45 років. Крім того, вікові характеристики потерпілих і злочинців, зазвичай, збігаються, вони, як правило, мають одну вікову групу. Виняток становлять потерпілі віком від 46 років і старше, які через певні особливості, а саме: фізична слабкість, пасивність, боязливість, бажання ні в що не втручатися, невміння захистити себе, стають жертвами злочинців різного віку. Достатньо поширеними (приблизно кожен третій) є групові посягання відносно декількох осіб одночасно. Жертвами злочинної діяльності організованих злочинних груп та злочинних організацій, в основному, стають приватні підприємці, учасники тіньових схем, а також корумповані чиновники, що володіють коштами, валютними коштами і цінностями незаконного походження (80 %).

Специфічну підгрупу потерпілих від корисливо-насильницьких нападів становлять особи, які володіють вогнепальною зброєю (на законних підставах – 26 %; пов'язані зі зброєю у зв'язку зі службовою діяльністю – 22 %; яким доручена охорона або зберігання зброї – 18 %; незаконно – 34 %).

За характером взаємозв'язку «злочинець–жертва» виокремлено чотири групи потерпілих: особи, відносини яких зі злочинцем виникають у момент вчинення злочину (40 %); особи, відносини яких зі злочинцем розвивалися в рамках випадкового знайомства (28 %); особи, відносини яких зі злочинцем формувалися в рамках особистого знайомства в зоні проведення ООС (20 %);

особи, що знаходились зі злочинцем у подружніх, родинних та інших близьких відносинах (12 %). Встановлення інформації про жертву корисливо-наси́льницького злочину в процесі виявлення та розслідування таких діянь дозволяє слідчому НП України: по-перше, зрозуміти обставини вчинення протиправного діяння, причин обрання знарядь та засобів, способів, місця та часу вчинення, а по-друге, висунути версії про особу невстановленого злочинця, властиві йому певні риси та характеристики, мотиви вчинення злочину, його зв'язок із жертвою злочину. Це допомагає запобігти рецидиву вчинення злочинів такими особами.

Розділ 3 «Нормативно-правове забезпечення та організація діяльності органів і підрозділів Національної поліції України щодо запобігання корисливо-наси́льницьким злочинам на території проведення операції Об'єднаних сил» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Запобігання органами та підрозділами Національної поліції України корисливо-наси́льницьким злочинам на території проведення операції Об'єднаних сил як засіб забезпечення національної безпеки держави»* констатовано, що військова агресія РФ проти України, фактична окупація окремих районів Донбасу розпочали нову еру стимульованих міжнародних конфліктів, посилили дію наявних у міжнародному безпековому середовищі негативних чинників і запустили додаткові руйнівні тенденції, порушивши міжнародно-правові засади світового порядку. В разі повернення в умовах глобалізації до «права сили» у міжнародних відносинах, виникне ризик колапсу міжнародної системи, процес розпаду якої викликатиме подальше неконтрольоване примноження загроз.

Зона бойових дій на сході України залишається одним з основних джерел надходження у незаконний обіг вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин. Злочини стають дедалі жорстокішими, добре спланованими та організованими, а новий КПК України (2012 р.) так і не став надійним і належним інструментом запобігання злочинам. Тому кримінологічна безпека в цей історичний момент є одним із провідних напрямів у системі забезпечення безпеки, спрямована на своєчасне виявлення кримінологічних загроз, їх нейтралізацію й відображення, провідну роль у реалізації якої відіграють правоохоронні органи, зокрема НП України.

Під кримінологічним забезпеченням національної безпеки на території проведення ООС запропоновано розуміти комплекс наукових знань про практичні заходи забезпечення динамічно-стійкої системи захисту прав і свобод, інтересів і цінностей людини й суспільства від криміногенних загроз та злочинних посягань на сході України. Загальними цілями системи забезпечення кримінологічної безпеки є своєчасне виявлення вже існуючих і прогнозування можливих негативних тенденцій у стані злочинності та її проявах, які можуть загрожувати життєво важливим інтересам об'єктів кримінологічної безпеки, вироблення та здійснення комплексу заходів щодо запобігання, припинення й локалізації дії цих загроз. Обґрунтовано, що забезпечення кримінологічної безпеки регіонів є основним складовим елементом національної безпеки країни.

У підрозділі 3.2 «Нормативно-правове забезпечення діяльності органів і підрозділів Національної поліції України в запобіганні корисливо-насильницьким злочинам на території проведення операції Об'єднаних сил» зроблено висновок, що загострення проблеми боротьби зі злочинністю полягає в розбалансованості нормативно-правового забезпечення та відсутності системного підходу на законодавчому рівні до організації запобігання злочинам.

Виокремлені основні закономірності процесів нормативно-правового регулювання запобігання корисливо-насильницьким злочинам НП України на території проведення ООС, а саме: діюча система, в основному, сформована, структурована, логічно побудована за окремими напрямками комплексної діяльності, відповідає сучасній нормотворчій практиці та стандартам; застосовані під час правотворчості юридичні засоби є типовими та уніфікованими, що дозволяє оптимізувати роль усіх елементів системи і надалі працювати над усуненням недоліків й прогалин у законодавстві, забезпечення його відповідності Конституції України; сформовані правові механізми базової діяльності за окремими напрямами сприяють захисту найбільш уразливих сфер життєдіяльності, налагодженню співпраці різних суб'єктів запобігання злочинам, активній підзаконній нормотворчості, у тому числі в рамках спеціальних програмних документів.

Однак на основі проведеного опитування працівників НП України виокремлені певні недоліки такого забезпечення, а саме: запобіжна діяльність не чітко й не повною мірою врегульована чинним законодавством, зокрема законодавчі акти характеризуються неконкретним визначенням поняття «запобігання злочинам», його завдань, об'єктів і суб'єктів та їх повноваженнями (41 %); для окремих нормативно-правових актів характерними є безсистемність, непослідовність та недостатня адаптованість до сучасних реалій проведення ООС й стану військово-політичних загроз на сході України (31 %); нормативно-правові акти не ґрунтуються на інформаційно-кримінологічному забезпеченні та недостатньо спираються на запобіжну функцію різних галузей права і як результат – відсутність комплексного нормативного акту щодо організації й здійснення запобігання злочинів, що ускладнює формування цілісної системи антикриміногенного впливу на злочинність на території проведення ООС (28 %).

У підрозділі 3.3 «Організаційне забезпечення діяльності органів і підрозділів Національної поліції України при запобіганні корисливо-насильницьким злочинам на території проведення операції Об'єднаних сил» на основі аналізу Перехідних положень Конституції України, Прикінцевих і Перехідних положень КПК України, Стратегії розвитку органів системи МВС на період до 2020 року аргументовано доцільність подальшої спеціалізації підрозділів НП України у сфері запобігання корисливо-насильницьким злочинам (підтримали 79 % опитаних респондентів).

Серед інших заходів інституційного забезпечення запобігання корисливо-насильницькій злочинності на території проведення ООС, за даними опитувань, обґрунтовано необхідність віднесення до повноважень Департаменту захисту інтересів суспільства і держави Національної поліції України здійснення

оперативно-розшукової профілактики корисливо-наси́льницьких злочинів у тісній взаємодії з підрозділами кримінального аналізу. До повноважень у зазначеній сфері, серед іншого, запропоновано віднести розроблення та впровадження новітніх методів і способів боротьби зі злочинністю з урахуванням сучасних загроз (39 %); здійснення постійного моніторингу судової практики у кримінальних провадженнях за ознаками злочинної діяльності на території проведення ООС та підготовки на постійній основі відповідних рекомендацій (23 %); розроблення критеріїв та запровадження системи оцінки ефективності діяльності НП України (20 %); впровадження нових принципів добору, комплектування та підготовки співробітників спеціальних та інших оперативних підрозділів НП України, а також підвищення їх матеріального стимулювання та зміцнення гарантій соціального захисту (18 %).

Розділ 4 «Заходи запобігання органами та підрозділами Національної поліції України корисливо-наси́льницьким злочинам на території проведення операції Об'єднаних сил» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Загальносоціальні заходи запобігання корисливо-наси́льницьким злочинам на території проведення операції Об'єднаних сил»* зазначено, що такі заходи запобігання – це сукупність юридичних норм, які регулюють відносини на території проведення ООС відповідно до Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (2018), і спрямовані на запобігання злочинам та мають матеріальне вираження в конкретних нормативно-правових актах (кодексах, законах, підзаконних нормативно-правових актах).

Враховуючи специфіку Донецької та Луганської областей й важливість боротьби зі злочинністю на належному рівні в умовах постійних зовнішніх загроз, пов'язаних з активізацією бойових дій, а також підтримання готовності органів і підрозділів НП України для реалізації комплексу заходів, обумовлених процесами деокупації окремих території та забезпечення на них публічного порядку, є доцільним формування окремих програм запобігання злочинам на цих територіях у межах відповідної державної стратегії. В рамках таких заходів запропоновано: 1) ухвалення Закону України «Про запобігання злочинам», яким буде встановлено основи правового регулювання відносин, що виникають у зв'язку з діяльністю державної системи запобігання злочинам; 2) прийняття Державного комплексного плану запобігання злочинам в Україні. Специфічність цього плану в тому, що він має середньостроковий характер та стане основою для розробки регіональних планів запобігання злочинності; 3) прийняття Комплексного цільового плану запобігання корисливо-наси́льницьким злочинам на території проведення ООС. У районах проведення ООС (Донецька та Луганська області) організацію виконання державних програм забезпечують обласні військово-цивільні адміністрації на підставі Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» (2015). Регіональні програми цих областей (Донецької та Луганської) повинні містити відповідну специфіку реалізації державних програм запобігання злочинам. Саме відсутність відображення в таких

документах регіональної специфіки «розмиває» їх і вони нічим не відрізняються від інших тотожних програм, наприклад, державної програми та форм звітування; 4) віднесення до повноважень Департаменту захисту інтересів суспільства і держави НП України проведення оперативно-розшукової профілактики корисливо-насильницьких злочинів у тісній взаємодії з підрозділами кримінального аналізу. Зазначена взаємодія надасть можливість випробувати ідею оперативно-розшукової профілактики злочинів, відпрацювати форми і методи оперативно-профілактичної роботи в сучасних умовах діяльності Національної поліції; 5) відповідно до п. 7 Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», введеного в дію Указом Президента України № 287/2015 (5/2015), затвердити розроблене автором Положення про систему індикаторів (показників) стану національної безпеки України; 6) впровадження розробленої автором Концепції забезпечення кримінологічної безпеки на території Донецької та Луганської областей до 2025 року; 7) впровадження розроблених автором методичних рекомендації щодо напрямів діяльності органів і підрозділів Національної поліції України в запобіганні корисливо-насильницьким злочинам.

У підрозділі 4.2 «Спеціально-кримінологічні заходи запобігання органами й підрозділами Національної поліції України корисливо-насильницьким злочинам на території проведення операції Об'єднаних сил» встановлено, що у зв'язку зі специфікою Донецької та Луганської областей й важливістю боротьби зі злочинністю на належному рівні в умовах постійних зовнішніх загроз, пов'язаних з активізацією бойових дій, а також підтриманням готовності органів і підрозділів НП для реалізації комплексу заходів, обумовлених процесами деокупації окремих територій та забезпечення на них публічного порядку, є доцільним формування окремих напрямів спеціально-кримінологічного запобігання на цих територіях у межах відповідної оперативно-розшукової стратегії.

Наголошено, що запобігання корисливо-насильницьким злочинам є одним з найважливіших завдань оперативних підрозділів НП, метою якого є мінімізація злочинів проти особи, власності та громадської безпеки, у зв'язку з чим вирішуються такі задачі: 1) забезпечення охорони зазначених соціальних цінностей; 2) створення на основі аналізу криміногенної обстановки умов, що об'єктивно перешкоджають вчиненню злочинів на певній території; 3) реалізація оперативно-розшукової інформації про осіб, які здійснюють підготовку до вчинення злочинів, для схилення до відмови від їх вчинення; 4) своєчасна ліквідація виявлених груп, які вчиняють злочини, у тому числі організованих, з метою припинення їх злочинної діяльності; 5) оперативне, з використанням усіх наявних сил і засобів, реагування на повідомлення громадян, посадових осіб, іншу інформацію, що надійшла про вчинені злочини для затримання злочинців та розкриття злочинів; 6) накопичення, систематизація та використання інформації про осіб, які вчинили злочини, з метою забезпечення своєчасного вжиття щодо них заходів, передбачених законом; 7) активне залучення громадськості до роботи із запобігання злочинам; 8) інформування населення про засоби і способи правомірного захисту від злочинних посягань; 9) надання до відповідних

державних органів, громадських об'єднань, посадовим особам подань про усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів. У рамках спеціально-кримінологічного запобігання корисливо-насильницьким злочинам на території Донецької та Луганської областей започатковано діяльність територіальних ланок ГО «Ліга майбутніх поліцейських», а на виконання Регіональної програми профілактики правопорушень на 2016–2020 рр. впроваджено в закладах освіти 138 шкільних служб порозуміння.

З метою запобігання ювенальній злочинності працівниками ювенальної превенції: а) проведено 62 тренінги (взяли участь 2245 учнів і 128 дорослих осіб) для отримання навичок медіації учнями загальноосвітніх закладів; б) спільно з громадськими організаціями та за підтримки Програми розвитку ООН проведено 139 профілактичних заходів із використанням відновних практик з дітьми та батьками; в) реалізовано низку проєктів («Прості рішення складних питань», «Дитячий коп», «Діти+поліція=безпека та мир», «Простір миру та безпеки»).

Спільно із співробітниками інших підрозділів НП, а також силами ООС, оперативні підрозділи розробляють і здійснюють комплексні оперативно-профілактичні заходи, спрямовані на перекриття каналів транспортування і збуту вогнепальної зброї, вибухівки, боєприпасів тощо, вживають заходів щодо усунення умов, що сприяють підготовці конкретного корисливо-насильницького злочину; забезпечують безпеку осіб та майна, на яких можливе злочинне посягання; вживають інших запобіжних заходів, що унеможлиблює вчинення злочину. Припинення злочинної діяльності осіб (їх груп) відповідного спрямування передбачає недопущення завершення задуманих, підготовлюваних та розпочатих організованою групою або злочинною організацією злочинів. Для цього необхідно проводити передбачені законодавством оперативно-розшукові заходи щодо документування готування до вчинення злочину, а також розслідувати кримінальні правопорушення зі вжиттям усього комплексу процесуальних заходів щодо притягнення правопорушників до відповідальності. В умовах вчинення таких злочинів із застосуванням зброї, вибухових речовин та боєприпасів ефективними засобами запобігання є оперативно-профілактичні відпрацювання та поліцейські операції.

Потребують подальшого унормування законодавчі положення, що стосуються впровадження механізму заохочення громадян, які сприяють запобігання корисливо-насильницькій злочинності; впровадження системи кримінального аналізу та аналізу ризиків злочинності, вдосконалення порядку доступу оперативних підрозділів до автоматизованих інформаційних систем державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій; криміналізації визнання особою своєї належності до лідерів кримінального світу («зłodіїв у законі») та посилення кримінальної відповідальності за окремі корисливо-насильницькі злочини, вчинені у складі організованих груп та злочинних організацій.

У підрозділі 4.3 «Індивідуально-профілактичні заходи запобігання органами та підрозділами Національної поліції України корисливо-насильницьким злочинам на території проведення операції Об'єднаних сил» зроблено висновок, що

основною формою індивідуально-профілактичного запобігання корисливо-наси́льницьким злочинам на території проведення ООС є оперативно-розшукова профілактика (74 % кримінальних проваджень), яка має попереджувальну спрямованість, здійснюється з метою завчасного виявлення й усунення явищ і процесів, які потенційно можуть трансформуватись у детермінанти корисливо-наси́льницької злочинності, дати поштовх для розвитку корисливої спрямованості особи й наси́льницького прояву. Така діяльність обмежує вплив криміногенного середовища на осіб із нестійкою системою цінностей, стримує формування та розвиток корисливої спрямованості наси́льницького прояву, усуває недоліки захисту матеріальних цінностей, удосконалює навички особистої безпеки громадян та здійснюється на стратегіях компромісу або силового впливу (отримання інформації про заплановані злочини, про створення нових злочинних угруповань або появу злодіїв-одинаків, «гастролерів»; відпрацювання підоблікового контингенту; встановлення кола ймовірно причетних до злочинної діяльності; відвернення можливості реалізації наміру; переконання в необхідності відмови від вчинення злочину осіб, схильних до злочинної поведінки тощо).

Звернуто увагу на запобігання маргінальності в Донецькій та Луганській областях. Метою такого індивідуально-профілактичного запобігання є «позитивна корекція особи», для досягнення якої необхідно: а) виявлення особи, яка веде маргінальний спосіб життя, вивчення її особистості та джерел, що негативно на неї впливають; б) прогнозування поведінки і планування заходів індивідуально-профілактичного запобігання, призначених для позитивного впливу на конкретну особу-маргінала.

Розділ 5 «Удосконалення діяльності Національної поліції України щодо запобігання корисливо-наси́льницьким злочинам на території проведення операції Об'єднаних сил» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 5.1 «Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності Національної поліції України щодо запобігання корисливо-наси́льницьким злочинам на території проведення операції Об'єднаних сил» серед стримувальних чинників якісного інформаційного забезпечення органів і підрозділів НП України виокремлено відсутність належних правових підстав і невизначеність механізму правового регулювання, що потребує системного оновлення (доповнення відповідних положень) як КПК України, так і законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну таємницю», з розробленням цільових підзаконних актів відомчого (міжвідомчого) характеру. Основний контекст змін: надання підрозділам НП України достатніх прав на усунення перешкод щодо збереження, накопичення та обробки інформації, одержаної в процесі ОРД та виконання доручень слідчого, прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (93 %); одержання оперативними підрозділами можливості консолідації у цифровому форматі масивів зазначеної інформації з відомостями, що не становлять державної таємниці (88 %); спрощення обміну необхідною інформацією між різними органами і підрозділами НП України та іншими правоохоронними органами шляхом переведення запитів у цифровий формат та скорочення часу на відповіді (запити) (79 %);

запровадження юридичних і технічних засобів запобігання незаконному використанню зазначеної інформації (67 %).

З метою належного інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності та поліпшення координації організаційних, правових та інформаційних заходів правоохоронних органів, обґрунтовано необхідність утворення та підтримки роботи Єдиної комп'ютерної інформаційної системи правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю, у складі якої може функціонувати підсистема з інформацією про протиправну діяльність на території проведення ООС. Також наголошено на реалізації сучасних зразків програмного забезпечення для аналізу великих масивів даних та оперативної інформації, зокрема: 1) goCASE – програмне забезпечення, що надає можливість збирати, систематизувати та здійснювати аналіз інформації, отриманої під час оперативних і досудових розслідувань. Таке програмне забезпечення містить модулі, які дають змогу фіксувати отриману інформацію (наприклад, заяву або повідомлення про злочинну діяльність), здійснювати аналіз шляхом отримання інформації з інших внутрішніх або зовнішніх баз даних, систематизувати інформацію, виявляти зв'язки з іншими фактами або суб'єктами. Використання цієї системи сприятиме забезпеченню безпеки на території проведення ООС; 2) goTRACE – програмне забезпечення, що допомагає здійснювати обмін зашифрованими даними як відкритого, так і конфіденційного змісту та виявляти зв'язки між особами, адресами й контактними даними. Практика роботи правоохоронних органів іноземних країн засвідчує, що збір й аналіз різноманітних відомостей відіграє значну роль у системі ефективного запобігання корисливо-насильницьким злочинам. Вимоги правових актів, а також сучасні технічні рішення дають змогу отримувати з різних джерел значну кількість цінних відомостей, які за умови кваліфікованої обробки можуть бути основним фактором, що забезпечить можливість виявляти й припиняти діяльність злочинних груп на території ООС, встановлювати злочинні активи та накладати на них арешт. Така програма допоможе оперативно вирішити усі технічні питання щодо співпраці у сфері обміну й спільного аналізу інформації, що підвищить ефективність боротьби зі злочинністю на території Донецької та Луганської областей.

У підрозділі 5.2 «Взаємодія органів та підрозділів Національної поліції України з іншими органами при запобіганні корисливо-насильницьким злочинам на території проведення операції Об'єднаних сил» за результатами проведеного опитування встановлено, що у 78 % випадках заходи запобігання здійснювались у взаємодії з різними органами і підрозділами ГУНП в Донецькій та Луганській областях (внутрішня взаємодія), у 11 % – з оперативними підрозділами інших відомств, у 10 % – з громадськістю (зовнішня взаємодія).

Опитування оперативних працівників підтвердило, що взаємодія з іншими оперативними підрозділами повинна здійснюватися шляхом обміну оперативною інформацією (59 %), спільного проведення негласних (слідчих) розшукових дій (40 %); спільного аналізу оперативної інформації (28 %), спільного планування оперативних заходів (17 %). Також більше половини респондентів (52 %)

зазначають, що у відомих нормативних актах недостатньо визначено порядок взаємодії підрозділів правоохоронних органів з метою підвищення ефективності запобігання злочинам, а 44 %, навпаки – достатньо. До того ж ефективним визнається і взаємний контроль суб'єктів взаємодії, а також безпосередній контроль з боку керівника, який організовує взаємодію. Підрозділи НП України найчастіше використовують тактичні прийоми контролю: перевірка планів проведених заходів – 68 %; перевірка якості виконання запланованих заходів – 64 %; заслуховування старших груп – 70 %; заслуховування відповідальних за виконання окремих заходів – 64 %; узагальнення результатів – 66 %. Сукупність тактичних прийомів при здійсненні контролю повинна забезпечувати принципи об'єктивності, конкретності, всебічності, системності, компетентності тощо, а також інші вимоги організації і здійснення контролю в діяльності правоохоронних органів. Доводиться необхідність розроблення та ухвалення Інструкції з питань взаємодії органів та підрозділів Головних управлінь НП в областях зі слідчими та оперативними підрозділами міжрегіональних територіальних органів НП.

Аналізуючи норми КПК України та відомчі нормативно-правові акти, виокремлено такі форми взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів при запобіганні корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС: а) інформування оперативними працівниками слідчих про результати розгляду та перевірки заяв та повідомлень про злочини; б) направлення оперативним підрозділом матеріалів за результатами ОРД до органів досудового розслідування; в) робота оперативних працівників і слідчих у складі слідчо-оперативних груп для розслідування кримінальних правопорушень; г) виконання співробітниками оперативних підрозділів письмових доручень слідчих про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

З метою реалізації принципу «Community policing», налагодження співпраці дільничних офіцерів поліції з територіальними громадами, побудови безпечного простору в громадах, надання якісних поліцейських послуг та постійної поліцейської присутності реалізовано та впроваджено у практичну діяльність проекти «Поліцейський офіцер громади», «Безпечний будинок», «Безпечне таксі».

Автором розроблено та впроваджено у діяльність поліції Донецчини Стратегію взаємодії поліції Донецької області з організаціями громадянського суспільства до 2025 року, ідея якої полягає в задоволенні потреб безпеки громади через ефективне впровадження принципу поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду.

У підрозділі 5.3 «Віктимологічні заходи запобігання корисливо-насильницьким злочинам Національною поліцією України на території проведення операції Об'єднаних сил» наголошено на необхідності відстеження віктимологічних тенденцій й динаміки віктимологічних процесів. Віктимологічне прогнозування та запобігання злочинам, заради яких варто здійснювати віктимологічний моніторинг кримінальної ситуації, – одне з головних завдань НП України. Віктимологічний моніторинг – спеціально організоване систематичне

спостереження за станом віктимізації суспільства й соціальних груп, рівнем віктимності, віктимологічним запобіганням з метою їх оцінки, підвищення ефективності соціально-правового контролю злочинності та віктимологічного прогнозування кримінологічної ситуації.

На основі вивчення багаторічної практики діяльності правоохоронних органів й власного досвіду роботи в поліції розроблена та запропонована система віктимологічного моніторингу корисливо-насильницької злочинності на території проведення ООС, яка включає такі етапи: 1) постановка завдань віктимологічного моніторингу кримінологічної ситуації і вимог до віктимологічної інформації (формулювання чіткого уявлення про віктимологічні показники та детермінанти злочинності, про способи кримінологічної оцінки; визначення вимог до віктимологічної інформації, включаючи форму та терміни її надання населенню, особливо найбільш віктимним соціальним групам; обрання методів обробки віктимологічних показників (абстрагування, узагальнення, формалізація, аналіз і синтез, індукція і дедукція, історичний і логічний, структурно-функціональний аналіз та інші)); 2) створення структури віктимологічного спостереження та визначення принципів її здійснення; 3) побудова мережі віктимологічного моніторингу з використанням віктимологічної служби (реалізація на основі запропонованої структури віктимологічного моніторингу принципів віктимологічного спостереження з урахуванням специфіки регіональних аспектів кримінологічної ситуації); 4) розробка системи отримання віктимологічних даних та надання інформації працівникам правоохоронних органів й громадськості (визначення особливостей ієрархічної структури отримання і збору віктимологічної інформації; розробка віктимологічних банків даних; визначаються умови надання віктимологічних інформаційних послуг); 5) оцінка отриманої віктимологічної інформації та прийняття рішення щодо розробки та впровадження заходів віктимологічного запобігання (надання детальної віктимологічної характеристики кримінологічної ситуації, яка подається в ЗМІ у вигляді доповідей, звітів, оглядів, у яких викладено стан корисливо-насильницької злочинності на території Донецької та Луганської областей за певний період часу.

Після створення системи віктимологічного моніторингу та початку її функціонування з'являється необхідність перевірити, чи відповідає отримана віктимологічна інформація кримінологічної ситуації початковим вимогам до неї, чи, можливо, на її основі ефективно реалізовувати заходи віктимологічного запобігання злочинам. Для цього необхідно налагодити взаємодію правоохоронних органів з громадськими організаціями, які надають допомогу жертвам злочинів.

ВИСНОВКИ

В дисертації на основі узагальнення концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства, багаторічної практики правоохоронних органів України та інших країн, за матеріалами ООС розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему запобігання

корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами НП України, зокрема:

1. Аналіз безпеки і правопорядку в Україні станом на 2020 рік свідчить, що негативні процеси, які спостерігалися в цій сфері останніми роками, не було остаточно ліквідовано. Вжиті правоохоронними та іншими державними органами заходи не дали можливості нейтралізувати основні дестабілізуючі фактори, що обумовлюють напруженість і подальше ускладнення безпекової ситуації в державі. Зокрема, зона бойових дій на сході України на сьогодні залишається одним з основних джерел надходження у незаконний обіг вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин. Крім того, наявність неконтрольованої ділянки державного кордону з Російською Федерацією створює сприятливі умови для вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів корисливо-насильницького спрямування.

Державна політика України щодо забезпечення національної безпеки формує перед кримінологічною наукою нові завдання, які потребують теоретичного та практичного дослідження. Побудова демократичної правової держави не можлива без запобігання злочинам у всіх сферах суспільного життя. Руйнівні процеси, які взяли гору в період переходу нашої країни до ринкової економіки, військова агресія РФ на Сході країни різко посилили процес соціальної незахищеності населення.

2. Методологічний інструментарій дослідження кримінологічних засад запобігання корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС містить сукупність статистичних, правових, соціологічних та психологічних методів і методик, які використовуються під час проведення кримінологічних досліджень. Методики суцільного та вибіркового статистичного дослідження застосовуються для вивчення кількісно-якісних показників ступеня віктимізації та рівня віктимності, закономірностей розвитку типових кримінологічних ситуацій на територіях Донецької та Луганської областей, аналізу різних масивів даних про стан злочинності (Єдиний облік заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, ЄРДР, Єдиний державний реєстр судових рішень тощо). Соціологічний інструментарій досліджень корисливо-насильницької злочинності включає в себе результати проведених методами анкетування та інтерв'ювання опитувань різних категорій респондентів (злочинців, населення на певній території, окремих категорій громадян, жертв злочинів, правоохоронців та інших), у тому числі вивчення думок експертів; особистих спостережень; вивчення документів (відеоматеріалів, повідомлень засобів масової інформації та мережі інтернет). Психологічні методи (опитування, тестування, експерименти) дають змогу визначити співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в конкретній поведінці людини, особливості психічних процесів і станів, виявити соціальні установки та орієнтації, особистісні властивості злочинця і жертви, що впливають на їх поведінку в конкретній кримінологічній ситуації. За результатами опитування правоохоронців визнано пріоритетними спеціальні методики кримінологічного прогнозування (47 %), соціального експерименту (32 %) та побудови віктимологічної карти (21 %).

3. Системоутворюючою властивістю, що поєднує корисливий мотив і насильницьке його досягнення, виступає інваріантна кримінальна діяльність у своєму розвитку, де корисливий мотив визначає характер, зміст і природу, а насильницька форма його реалізації конкретизує спрямованість цієї специфічної злочинної діяльності. Результати дослідження засвідчили поєднання корисливого мотиву та насильницької реалізації, що демонструють соціальну спрямованість досліджуваного різновиду злочинної активності. Ця категорія злочинів апріорі становить підвищену суспільну небезпечність, оскільки заволодіння матеріальними благами здійснюється не інакше, ніж через заподіяння шкоди фізичному статусу, тілесній недоторканності особи. Насильницький вплив на потерпілого є необхідною умовою реалізації корисливої мети посягання.

4. Багатовікова історія становлення та розвитку цього явища засвідчила повторюваність і відносну стійкість типових форм його проявів. В умовах радикальних трансформацій форм власності, що супроводжувалися переходом суспільного багатства у приватний сектор економіки і переоцінкою суспільних цінностей, закономірно повторювалися піки масового вчинення корисливо-насильницьких злочинів, що свідчить про необхідні стійкі зв'язки з іншими негативними соціально-економічними та похідними від них морально-психологічними явищами суспільного життя. Тому запобігання корисливо-насильницьким злочинам варто визнати самостійним напрямом у загальній системі запобігання злочинам. Розвиток цього наукового напрямку в кримінологічній доктрині супроводжується формулюванням широкого спектру тем досліджень, пов'язаних із використанням нових знань про різні елементи корисливо-насильницького середовища та залученням до проведення таких досліджень широкого кола фахівців, теоретиків і практиків, дослідницькі інтереси яких перебувають на стику цих кримінологічних проблем.

5. Запобігання корисливо-насильницькій злочинності як цілеспрямований вплив на її причини й умови, займає важливе місце в системі заходів, спрямованих на зміцнення законності й правопорядку у системі провідних зарубіжних практик (Англія, Німеччина, США, Японія та інші). Зарубіжна політика, іменована «закон і порядок», включає широкий комплекс заходів соціального, правового, організаційного й фінансового характеру, спрямованих на зміцнення національної безпеки, здійснення контролю над злочинністю, зменшення масштабів організованої злочинності, зниження почуття страху перед злочинністю, виховання дітей. В основі цієї політики знаходяться дієві кримінально-правові механізми впливу на злочинність, спрямовані на вдосконалення кримінального, кримінального процесуального, оперативно-розшукового та пенітенціарного законодавства, а також позитивний досвід реформування правоохоронної системи та судочинства й модернізація системи виконання покарань.

6. Впродовж 2014–2019 років на території Донецької області зареєстровано в ЄРДР 16344 злочини корисливо-насильницької спрямованості, а на території Луганської області за аналогічний період часу – 5965 таких злочинів. Потужною

динамічною зброєю, інструментом і навіть технологією, яку використовують проти влади, суспільства й людства загалом став тероризм. За останні п'ять років зареєстровано понад 10 тис. терористичних актів (ст. 258 КК України) та інших категорій злочинів (ст. 258-1–258-5 КК України) й виявлено на території ООС 94 організовані групи і злочинні організації терористичного спрямування (2014 р. – 13; 2015 р. – 12; 2016 р. – 17; 2017 р. – 15; 2018 р. – 18; 2019 – 19).

Проведення ООС на території окремих районів Донецької і Луганської областей виявило проблеми в її організаційно-правовому забезпеченні. Вдосконалення нормативно-правової бази боротьби з корисливо-наси́льницькими злочинами в Україні з метою врегулювання виявлених проблем має відбуватися з урахуванням світового досвіду, у тому числі з використанням нових технологій і методів такої діяльності. Потребує перегляду і розвитку модель взаємовідносин поліції з населенням з питань запобігання таким злочинам. Активне залучення громадян і суспільства до боротьби з цим небезпечним явищем дозволить підвищити ефективність такої діяльності та рівень довіри населення до відповідних уповноважених органів.

7. Кримінальна детермінація корисливо-наси́льницької злочинності на території проведення ООС виявляється в таких чинниках: привезення учасниками бойових дій за місцем проживання зброї, зростання її незаконного обігу дає поштовх для наси́льницької злочинності; руйнування інфраструктури промислових підприємств і перепрофілювання економіки для військових цілей обмежує можливості задоволення повсякденних потреб людей, що сприяє економічній злочинності; формування в значної частини учасників бойових дій, так званого післявоєнного синдрому («в'єтнамський», «афганський», «чеченський»), пов'язаного з психічними та фізичними травмами, зміною установок особистості; розпад сімей, збільшення кількості неповних сімей і дітей, які втратили під час ООС батьків – усе це негативно позначається на багатьох сферах життя суспільства, порушує його соціальну гармонію.

8. Кримінологічний портрет особи, яка вчиняє корисливо-наси́льницькі злочини на території проведення операції Об'єднаних сил, є таким: це громадянин України чоловічої статі, віком від 19 до 35 років, отримала базову або спеціальну середню освіту, на момент вчинення злочину не навчалася й не працювала взагалі; брала участь у воєнних діях на території Донецької та Луганської областей (АТО, ООС); періодично вживала спиртні напої; її ціннісні орієнтації та правосвідомість спрямовані на споживацький спосіб життя, повну свободу дій та високооплачувану роботу, матеріальну забезпеченість і багатство; це людина з середнім інтелектом, абстрагованим мисленням, порушенням регуляції поведінки та інтелектуального контролю, що викликає безумовність задоволення бажань і потреб, з корисливою мотивацією, яка здатна на групове вчинення злочину. В діях таких осіб вбачається все більше ознак професіоналізму, зв'язків з організованою злочинністю та злочинною субкультурою.

9. Проведено розподіл потерпілих від корисливо-наси́льницьких злочинів у Донецькій та Луганській областях за віковими групами, зокрема: 7 %

потерпілих мали вік до 18 років; 14 % – від 19 до 25 років; 25 % – від 26 до 35 років; 30 % – від 36 до 45 років; 23 % – старше 45 років. Такі дані свідчать про підвищену віктимність людей середнього віку, більшість потерпілих належать до вікової групи від 36 до 45 років. Крім того, вікові характеристики потерпілих і злочинців, зазвичай, збігаються, вони, як правило, мають одну вікову групу. Виняток становлять потерпілі віком від 46 років і старше, які через певні особливості, а саме: фізична слабкість, пасивність, боязливість, бажання ні в що не втручатися, невміння захистити себе, стають жертвами злочинців різного віку.

10. Основою запобігання злочинам та забезпечення національної безпеки суспільства є дотримання загальнонаціональних цінностей та інтересів, що об'єктивно відповідають перехідному періоду до нових політичних і соціально-економічних відносин. Формування інтересу – це цілеспрямована діяльність, спрямована на створення у різних суб'єктів (людини, суспільства, держави) глибокої зацікавленості до створення інтересів визначеного змісту, яка як соціальна категорія передбачає об'єктивні умови співіснування, обумовлені характером взаємодії та взаємозалежності соціальних суб'єктів у зв'язку з умовами їх життєдіяльності. Самі інтереси детермінуються різними чинниками і виступають у ролі системоутворюючого елемента національної безпеки, що сприяє якісній визначеності як підсистеми криміногенних загроз, так і запобігання злочинам в системі забезпечення національної безпеки суспільства. Узгодження цінностей та інтересів усіх суб'єктів безпеки лежать в основі конструктивної політики запобігання злочинам в системі забезпечення національної безпеки суспільства.

11. В рамках удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності органів і підрозділів НП України при запобіганні корисливо-насилюницьким злочинам на території проведення ООС запропоновано уточнити редакцію ст. 2 КПК України положенням: «... завданням кримінального провадження є запобігання вчиненню кримінальних правопорушень»; б) ч. 1 ст. 91 КПК України доповнити новим пунктом такого змісту: «... б) причини й умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення»; в) доповнити гл. 4 КПК України «Докази і доказування» параграфом 3 «Заходи щодо встановлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення, інших порушень законодавства» зі ст. 95 «Встановлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення», ст. 96 «Подання сторони обвинувачення у кримінальному провадженні», ст. 97 «Окрема ухвала суду»; г) винесення слідчим подання про усунення причин та умов злочину, а також наголошено на необхідності проведення й інших непроцесуальних форм діяльності з усунення обставин, що сприяють вчиненню злочинів (виступи (доповіді) у колективах, навчальних закладах та ЗМІ, лекції, публікації в пресі, особисті бесіди зі службовими особами, листи (повідомлення) керівникам установ, підприємств й організацій тощо).

12. В умовах докорінних змін законодавства та правозастосовної практики теоретичні, правові й праксеологічні основи запобігання корисливо-насилюницьким злочинам на території проведення ООС та загалом боротьби зі

злочинністю, зокрема у новоствореній і багаторівневій структурі діяльності НП України, набули особливого цільового значення та потребують окремого комплексного дослідження, результатом якого мають стати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вирішення наявних проблем реалізації невід'ємної специфічної функції запобігання злочинам у кримінальному законодавстві, кримінальному процесі та вдосконалення відповідних положень оперативно-розшукового законодавства.

13. Запобігання корисливо-насильницькій злочинності на території проведення ООС полягає в реалізації на міжнародному, загальнодержавному, регіональному та відомчому (міжвідомчому) рівнях комплексу правових, організаційних та практичних заходів з метою системного кримінологічного аналізу явища, виявлення та усунення детермінантів, які сприяють вчиненню окремих правопорушень, викриття осіб (організованих груп, злочинних організацій, банд, інших угруповань), які вчиняють злочини, припинення злочинних дій на стадіях підготовки або замаху, а також відвернення (мінімізації) їх негативних наслідків (відшкодування збитків, повернення активів, відновлення прав потерпілих) для громадян, суб'єктів господарювання й держави. Наголошено, що напрямами запобігання такій злочинності як складової реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки мають стати вдосконалення національного законодавства (35 %), формування системи інституційного забезпечення (27 %), запобігання створенню та діяльності організованих злочинних угруповань у сферах з високим ризиком їх впливу (15 %), інформаційно-аналітичне забезпечення (12 %), міжнародне співробітництво (11 %).

14. На стадії досудового розслідування корисливо-насильницьких злочинів, спеціально-кримінологічне запобігання злочинам полягає у припиненні злочинної діяльності осіб (їх груп) відповідного спрямування, недопущенні завершення задуманих, підготовлюваних та розпочатих злочинів з одночасним вжиттям комплексу процесуальних заходів щодо притягнення правопорушників до відповідальності. Взаємодія слідчих та працівників оперативних підрозділів НП України починається зі спільного планування заходів на етапі реалізації оперативно-розшукових матеріалів, на якому вирішуються питання як процесуального, так й оперативно-розшукового характеру, узгоджується тактика проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Підтверджено доцільність створення спеціалізованих постійно діючих слідчо-оперативних груп як на рівні обласних ГУНП, так і на міжрегіональному рівні. З урахуванням набутого оперативними підрозділами досвіду взаємодії зі слідчими та працівниками оперативної й оперативно-технічної служб при виконанні доручень щодо проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій запропоновано програму відповідних тренінгів у межах підготовки та підвищення кваліфікації поліцейських різних фахових груп та методичні рекомендації відповідного спрямування.

15. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС органами і підрозділами

НП України – це комплекс різнорідних заходів, що ґрунтуються на кримінологічних знаннях про специфічні антисуспільні риси осіб, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини на території проведення ООС, індивідуальному кримінологічному прогнозуванні їхнього виникнення та розвитку і спрямовані на виявлення й припинення, попередження їхнього формування, вчасну діагностику та нейтралізацію, обмеження можливостей злочинної поведінки. Такі заходи варто проводити за такими напрямками: виявлення й взяття, згідно із законодавством, на облік осіб, від яких через їх антигромадські погляди й поведінку можна очікувати вчинення злочинів; організація спостереження й отримання оперативної інформації про поведінку, погляди взятих на облік; організація і здійснення комплексу оперативно-розшукових та інших заходів з метою недопущення вчинення ними злочинів; організація належного аналізу ефективності заходів, своєчасне внесення змін у розміщення сил, тактику застосування оперативно-розшукових засобів і методів щодо осіб, які підлягають впливу.

16. Окремим стратегічним напрямом удосконалення інформаційного забезпечення та аналітичної роботи органів і підрозділів НП при запобіганні корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС є запровадження та розвиток моделі поліцейської діяльності, керованої аналітикою («Intelligence Led Policing», ILP), в основу якої покладено систематичне збирання та оцінка оперативної інформації в межах чітко визначеного аналітичного процесу, отримання якісних стратегічних і тактичних аналітичних продуктів і використання їх для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Для втілення в життя цієї моделі необхідні політична підтримка, співпраця між правоохоронними й контролюючими органами та іншими державними інституціями, чіткі механізми постановки завдань з належним інструктуванням, трансформація і взаємне доповнення понять «мінімальна необхідна обізнаність» та «максимально необхідне поширення», наявність захищених інформаційних комунікаційних каналів для передачі режимної інформації, аналітичні бази даних і досвідчені аналітики з досвідом інформаційно-оперативної роботи, відповідні цільові організаційні структури, що підтримують модель ILP.

17. Взаємодія органів і підрозділів НП при запобіганні корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС – це узгоджена за метою, місцем та часом, врегульована КПК України і відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами спільна діяльність органів і структурних підрозділів ГУНП в Донецькій та Луганській областях, органів місцевого самоврядування й громадськості, яка складається із взаємопов'язаних і взаємообумовлених запобіжних заходів з пошуку і фіксації фактичних даних про злочини та осіб, які їх вчинили, які найефективніше забезпечують виконання завдань кримінального провадження силами і засобами, що є у розпорядженні суб'єктів такої взаємодії, що ґрунтується на принципах взаємоузгодженості дій та взаємодоповнення здійснюваних заходів.

18. Заходи віктимологічного запобігання корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС спрямовуються на захист потенційної та реальної жертв. У рамках запропонованих проєктів програм запобігання злочинам на територіях проведення ООС у межах відповідної Концепції визначено пріоритетні завдання органів і підрозділів НП на основі відомої практики західноєвропейських країн – «стратегії випередження» з урахуванням оперативних можливостей та аналізу оперативної обстановки на певній території. Запропоновано систему віктимологічного моніторингу корисливо-насильницької злочинності на території проведення ООС й методику виявлення потенційних жертв, спрямовану на виявлення осіб, схильних до вчинення таких злочинів, та їх зв'язків, а також осіб (груп) із високим рівнем віктимності.

Заходи віктимологічного запобігання корисливо-насильницьким злочинам повинні враховувати як можливості інформаційного впливу на молодіжне середовище з пропагуванням здорового способу життя, так і проведення цільових профілактичних поліцейських заходів, що в комплексі спрямовані на запобігання віктимізації дітей, а також включати індивідуальну роботу з дітьми, які постраждали від насильства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Семенишин М. О. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил): монографія. Київ: ВД «Дакор», 2020. 550 с.

Статті в наукових фахових виданнях України та виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах даних

2. Семенишин Н. А. Правовые основы применения оружия как способ предупреждения разбойных нападений на банки в зоне проведения антитеррористической операции. *Наше право*. 2016. № 3. С. 194–200.

3. Семенишин М. О. Кримінологічні напрями діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн у запобіганні бандитизму. *Право.UA*. 2017. № 1. С. 225–232.

4. Семенишин М. О. Загальносоціальні заходи запобігання умисним вбивствам із корисливих мотивів в Україні. *Європейські перспективи*. 2017. № 3. С. 215–222.

5. Семенишин М. О. Взаємодія органів та підрозділів національної поліції щодо запобігання насильницьким грабеджам в Україні. *Наше право*. 2018. № 1. С. 218–225.

6. Семенишин М. О. Особливості формування корисливо-насильницької поведінки у дітей. *Право.UA*. 2018. № 2. С. 185–191.

7. Семенишин М. О. Вплив маргіналізації особи на формування корисливо-насильницької злочинної поведінки. *Європейські перспективи*. 2018. № 2. С. 214–222.

8. Семенишин М. О., Вітвіцький С. С., Бичін С. О. Загальнотеоретичний підхід до кримінологічної характеристики запобіжної детективної діяльності в Україні. *Право.UA*. 2019. № 2. С. 64–69.
9. Семенишин М. О. Кримінологічна характеристика торгівлі людьми в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 6. С. 283–288.
10. Семенишин М. О. Становлення та розвиток відповідальності за розбій у кримінальному законодавстві України. *Європейські перспективи*. 2020. № 1. С. 124–130.
11. Семенишин М. О. Поняття особи, яка вчиняє корисливо-насильницькі злочини. *Верховенство права*. 2020. № 1. С. 118–124.
12. Семенишин М. О. Кримінологічна детермінація корисливо-насильницької злочинності. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1. С. 162–168.
13. Семенишин М. О. Зарубіжний досвід запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються дітьми. *Наше право*. 2020. № 1. С. 88–95.
14. Семенишин М. О. Окремі проблеми кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з терористичною діяльністю. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. № 1. С. 287–297.
15. Семенишин М. О. Віктимологічні аспекти незаконного заволодіння транспортними засобами. *Право.UA*. 2020. № 1. С. 113–120.
16. Семенишин М. О. Механізм захисту прав і свобод людини у діяльності Національної поліції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 276–282.
17. Семенишин М. О. Національна поліція України як суб'єкт запобігання злочинам. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 340–343.
18. Семенишин М. О. Віктимологічні заходи запобігання корисливо-насильницьким злочинам в Україні. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 97–104.
19. Семенишин М. О. Використання зарубіжного досвіду правоохоронних органів у запобіганні організованій злочинності в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2. С. 167–175.
20. Семенишин М. О. Аналіз кількісних показників корисливо-насильницької злочинності у Донецькій та Луганській областях (за матеріалами операції Об'єднаних сил). *Право і суспільство*. 2020. №2. Ч. 3. С. 73–79.
21. Семенишин М. О. Об'єктивна сторона бандитизму за кримінальним законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 258–264.
22. Семенишин М. О. Запобігання незаконному заволодінню транспортними засобами як об'єкт кримінологічного дослідження. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 344–349.
23. Семенишин М. О. Кримінально-правова характеристика агресивної корисливо-насильницької злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 267–273.

Праці апробаційного характеру

24. Семенишин М. О. Реалізація поліцейської діяльності, спрямованої на взаємодію з громадськістю (за матеріалами Донецької області). *Актуальні питання забезпечення публічної безпеки, порядку в сучасних умовах: поліція та суспільство – стратегії розвитку та взаємодії*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 18 трав. 2018 р.). Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2018. С. 192–196.

25. Семенишин М. О. Генеза поняття «гібридна війна». *Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 15 черв. 2018 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2018. С. 178–181.

26. Семенишин М. О., Вітвіцький С. С. Зарубіжний досвід залучення громадськості до запобігання злочинам проти власності. *Україна і Європейський Союз: сучасні тенденції співпраці*: матеріали кругл. столу (Маріуполь, 16 трав. 2019 р.). Маріуполь, 2019. С. 160–164.

27. Семенишин М. О. Окремі питання кадрового менеджменту в органах Національної поліції України. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 22 трав. 2019 р.). Маріуполь: МДУ, 2019. С. 23–24.

28. Семенишин М. О. Концептуалізація забезпечення прав і свобод людини та громадянина на території Донеччини в діяльності ГУНП в Донецькій області. *Дотримання прав людини і громадянина на території проведення операції Об'єднаних сил (до Дня Національної поліції України)*: матеріали кругл. столу (Маріуполь, 12 лип. 2019 р.). Маріуполь, 2019. С. 155–166.

29. Семенишин М. О. Кримінологічна безпека у системі національної безпеки (на прикладі окупованих Донецької та Луганської областей). *Кримінологічна безпека населених пунктів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 31 лип. 2020 р.). Київ: ВД «Дакор», 2020. С. 308–312.

30. Семенишин М. О., Назимко Є. С. Окремі пропозиції з удосконалення законодавства щодо запобігання злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю (за матеріалами операції Об'єднаних сил). *Забезпечення правопорядку в умовах коронакризи*: матеріали панельної дискусії IV Харків. Міжнар. юрид. форуму (Харків, 23–24 верес. 2020 р.). Редкол.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, Ю. Г. Барабаш, Б. М. Головкін. Харків: Право, 2020. С. 166–172.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

31. Протидія підрозділами карного розшуку кишеньковим крадіжкам: метод. реком. / М. О. Семенишин, В. І. Василичук, О. І. Козаченко, О. М. Стрільців. Київ: Нац. акад. внутр. справ, ДКР МВС, 2014. 54 с.

32. Євробачення – 2017: довідник патрульного / М. О. Семенишин, В. Л. Костюк, Н. В. Федоровська, О. М. Стрільців, В. І. Василичук та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 235 с.

33. Семенишин М. О., Зусін В. Я., Остапчук В. В. Професійна етика та естетика поліцейського: навч. посіб. Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2018. 31 с.

34. Розслідування за фактами обстрілів (вибухів) у районі проведення операції Об'єднаних сил / М. О. Семенишин, О. М. Стрільців, С. С. Чернявський, Р. М. Дударець: метод. реком. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 88 с.

35. Організаційно-правовий механізм протидії екстремізму в Україні: наук.-практ. посіб. / В. М. Бесчастний, М. О. Семенишин, С. С. Вітвіцький та ін. Київ: ВД «Дакор», 2019. 154 с.

36. Громадський контроль за діяльністю органів Національної поліції України: наук.-практ. посіб. / В. М. Бесчастний, М. О. Семенишин, С. С. Вітвіцький, Р. О. Ткаченко та ін. Київ: ВД «Дакор», 2020. 152 с.

37. Адміністративно-правове забезпечення захисту персональних даних в діяльності Національної поліції України: наук.-практ. посіб. / В. М. Бесчастний, М. О. Семенишин, С. С. Вітвіцький, І. Б. Малаховська та ін. Київ: ВД «Дакор», 2020. 176 с.

38. Детективна діяльність в механізмі запобігання злочинності: монографія / М. О. Семенишин, В. М. Бесчастний, С. С. Вітвіцький, С. О. Бичін, Є. С. Назимко. Київ: ВД «Дакор», 2020. 160 с.

АНОТАЦІЇ

Семенишин М. О. Теорія та практика запобігання корисливо-наси́льницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил). – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Державний науково-дослідний інститут МВС України, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню кримінологічних проблем запобігання корисливо-наси́льницькій злочинності в Україні. Вперше поставлено й вирішено наукову проблему розроблення цілісного доктринального підходу до формування концепції запобігання корисливо-наси́льницькій злочинності, що надало можливість обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства та практики його застосування органами і підрозділами НП України. З'ясовано сучасний стан наукових досліджень та обґрунтовано наукові підходи до визначення корисливо-наси́льницької злочинності. Охарактеризовано структуру та динаміку корисливо-наси́льницьких злочинів на території проведення ООС. Розкрито вплив військових дій та зміст детермінант, що сприяють криміналізації суспільних відносин на території Донецької та Луганської областей. Запропоновано концептуальне бачення шляхів реалізації правових та організаційних заходів запобігання на загальнодержавному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Сформовано пріоритетні напрями вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення та взаємодії органів та підрозділів НП України з іншими органами

при запобіганні корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС.

Ключові слова: корисливо-насильницька злочинність, операція Об'єднаних сил, Національна поліція України, організована злочинність, кримінологічна характеристика, запобігання злочинам, правове регулювання, організаційне забезпечення, взаємодія.

Семенишин Н. А. Теория и практика предотвращения корыстно-насильственных преступлений органами и подразделениями Национальной полиции Украины (по материалам операции Объединенных сил). – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». – Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины, Киев, 2021.

Диссертация посвящена комплексному исследованию криминологических проблем предотвращения корыстно-насильственной преступности в Украине. Впервые поставлена и решена научная проблема разработки целостного доктринального подхода к формированию концепции предотвращения корыстно-насильственной преступности, что позволило обосновать предложения, направленные на совершенствование законодательства и практики его применения органами и подразделениями Национальной полиции Украины.

Выделены основные этапы развития корыстно-насильственной преступности в Украине и генезис криминологических взглядов на этот социально-правовой феномен в мировом и отечественном измерениях, а на этой основе – ключевые тенденции его прогнозируемого развития на территории Донецкой и Луганской областей, в частности обнаружено корреляционные связи между интенсивностью военных действий и отрицательными показателями динамики преступности.

Раскрыто содержание элементов криминологической характеристики корыстно-насильственных преступлений на территории проведения ООС с выделением сведений о состоянии, структуре и динамике уголовно наказуемых деяний этой категории, причины и условия, способствующие их совершению, социально-психологических признаков правонарушителей (участников организованных групп, преступных организаций, банд, других формирований) и потерпевших. Приведены корреляционные связи между отдельными элементами, в частности, доказана связь поведения потерпевших со степенью латентности преступлений и эффективностью принятых мер предупреждения.

Установлено место предотвращения корыстно-насильственной преступности в системе обеспечения национальной безопасности страны. Учитывая выявленные тенденции развития криминогенных явлений и процессов, осуществлен прогноз перспективных изменений криминогенной ситуации в ближайшие пять лет с разработкой проектов Положения о системе индикаторов (показателей) оценки состояния национальной безопасности Украины (сфера

ответственности МВД Украины) на территории проведения ООС, Концепции обеспечения криминологической безопасности на территории Донецкой и Луганской областей.

Концептуально доказана целесообразность развития в Украине модели полицейской деятельности, управляемой аналитикой («Intelligence Led Policing»), как отдельного стратегического направления совершенствования информационного обеспечения анализа больших массивов данных и оперативной информации с поэтапным внедрением в деятельность органов и подразделений НП Украины. Разработана Концепция обеспечения криминологической безопасности на территории Донецкой и Луганской областей, определяющая видение и перспективы обеспечения национальной безопасности, стратегические цели борьбы с преступностью, пути достижения и действия по их реализации.

Выяснено современное состояние научных исследований и обоснованно научные подходы к определению корыстно-насильственной преступности. Охарактеризованы структура и динамика корыстно-насильственных преступлений на территории проведения ООС. Раскрыто влияние военных действий и содержание детерминант, способствующих криминализации общественных отношений на территории Донецкой и Луганской областей. Предложено концептуальное видение путей реализации правовых и организационных мер предупреждения на общегосударственном, специально-криминологической и индивидуальном уровнях. Сформированы приоритетные направления совершенствования информационно-аналитического обеспечения и взаимодействия органов и подразделений НП Украины с другими органами в предотвращении корыстно-насильственным преступлениям на территории проведения ООС.

Ключевые слова: корыстно-насильственная преступность, терроризм, операция Объединенных сил, Национальная полиция Украина, организованная преступность, криминологическая характеристика, предотвращение преступлений, правовое регулирование, организационное обеспечение, взаимодействие.

Semenyshyn M. O. Theory and practice of prevention of mercenary and violent crimes by bodies and subdivisions of the National Police of Ukraine (based on the materials of the Joint Forces Operation). – *Qualifying scientific work on the rights of manuscript.*

Thesis for a Doctor Degree of Law in specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Enforcement Law». – State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, 2021.

Thesis is devoted to the complex research of criminological problems of the prevention of mercenary and violent crime in Ukraine. For the first time the scientific issue of the development of a holistic doctrinal approach to the formation of the concept of prevention of mercenary and violent crime was posed and solved, which provided an opportunity to substantiate proposals aimed at the improvement of the legislation and practice of its application by bodies and units of the National Police of

Ukraine. The current state of scientific research is clarified and scientific approaches to the definition of mercenary and violent crimes are substantiated. The author considers the structure and dynamics of mercenary and violent crimes on the territory of United Forces Operation. The influence of military actions and the content of the determinants that contribute to the criminalization of public relations in the Donetsk and Luhansk regions are revealed. A conceptual vision of ways for the implementation of legal and organizational prevention measures at the national, special criminological and individual levels is suggested. The priority directions of the improvement of the informational and analytical provision and interaction of bodies and units of the National Police of Ukraine with other bodies for the prevention of mercenary and violent crimes on the territory of United Forces Operation are formed.

Key words: mercenary and violent crime, United Forces operation, National Police of Ukraine, organized crime, criminological characteristics, crime prevention, legal regulation, organizational support, interaction.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 1,9.
Підписано до друку 18.01.2021. Замовлення 37.

Надруковано в «МП Леся».

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.*

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net